

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42-6
929 Držić, M.
Primljeno: 24.5.2007.

“IPAK NIJE NA ODMET SVE ČUTI”: MEDIČEJSKI POGLED NA UROTNIČKE NAMJERE MARINA DRŽIĆA

LOVRO KUNČEVIĆ

SAŽETAK: U *Archivio di Stato di Firenze* pronađeno je dosad nepoznato urotničko pismo Marina Držića i neke opaske o Držiću koje su se nalazile u prepisci između vojvode Cosima I. Medicija i njegova tajnika Bartolomea Concina. Uz pokušaj promišljanja Držićeve urotničke epizode u svjetlu novih podataka, rad sadrži transkripcije, prijevod i komentar ovih dokumenata. Novootkriveni dokumenti pokazuju da Držić nije, kako se dosad mislilo, bio ignoriran od strane medičejskih vlasti, te omogućuju da se okvirno rekonstruira odnos firentinskog dvora prema Držićevu urotničkom planu, krug ljudi s kojima je kontaktirao, kao i niz novih pojedinosti o tome kako je sam Držić shvaćao svoj politički projekt.

I. Dokumenti

U svesku (filza) 529A serije *Mediceo del Principato* Državnog Arhiva u Firenci (*Archivio di Stato di Firenze*) na folijima 853r-854v nalazi se dosad nepoznato pismo Marina Držića.¹ Datirano je 27. srpnjem 1566. i naslovljeno na vojvodu Cosima I. Medicija. Njegov tekst glasi:

¹ Ovaj rad rezultat je recentnog istraživanja u Državnom arhivu u Firenci (*Archivio di Stato di Firenze*). Zbog relevantnosti nalaza činilo mi se nužnim što prije ga predstaviti javnosti i popratiti uvodnom studijom u kojoj, zbog brzine, postoje nepotpunosti, a možda i netočnosti. Opsežniju studiju o Držićevoj uroti u svjetlu novootkrivenih dokumenata, možda nakon duljeg istraživanja u Firenci, planiram napisati u skorije vrijeme. Ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem osoblju firentinskog arhiva, osobito dr. A. Bellinazzi i dr. F. Martelli, na neprocjenjivoj pomoći.

Lovro Kunčević, znanstveni je novak u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: lovro.kuncevic@gmail.com

*All'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor
Duca di Firenze, et di
Siena; In mano propria
lettera secreta²*

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Duca³

L'ultima lettera mandai all'Eccellenza Vostra per mano del Concino⁴ suo segretario; nel fin della quale feci indender a quella come detto messer Bartolomeo Concino havea parlato a messer Francesco Vinta⁵ ch'io dovessi trovarlo,⁶ et così trovandolo mi ordino da parte di Vostra Eccellenza che io dovessi parlar al Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe et poi mi domando di tre cose da parte sua;

La prima se io sono mandato da tutto il popolo o da parte o altramente?⁷

La seconda come con poca mano io penso espugnar un governo che non ha nome d'esser debole; et ch'e geloso dello stato suo?

² Ovaj dio teksta nalazio se na vanjskoj strani autografa, a u uvezu se nalazi na f. 854v.

³ Vođen načelom da je ne samo sadržaj, nego i izvanjska forma nekog dokumenta relevantna za njegovu ispravno razumijevanje, trudio sam se objavljeni tekst ostaviti što sličnijim originalu. Drugim riječima, ne htijući osuvremenjivanjima slučajno izmijeniti smisao teksta, ostavio sam ponekad zbunjujuću Držićevu interpunkciju i strukturu paragrafa s tek nekoliko manjih intervencija, na koje upozoravam u bilješkama. Jednako tako, nisam intervenirao u Držićevu ortografiju (npr. Držić ne piše akcente). Zbog jasnoće razriješio sam abrevijacije i dodao velika slova kod osobnih imena. Konačno, Držić ponekad ispred i iza kraćih riječi (*e, o, Scio, ancho*), vjerojatno zbog čitljivosti, stavlja kose linije, koje su u ovom izdanju izostavljene.

⁴ Bartolomeo Concino, Cosimov tajnik i osoba od povjerenja osobito za vanjske poslove, vidi dolje.

⁵ Francesco Vinta (Vintha), medičeski magistrat s funkcijom *Auditore delle Riformagioni*, vidi dolje.

⁶ S obzirom da u poznatim pismima nema spomena o tom razgovoru Concina s Vintom, ovo je očito aluzija na još jedno nepoznato Držićevo pismo Cosimu, napisano prije 27. srpnja, a vjerojatno nakon 23. srpnja, jer u pismu knezu Francescu od tog datuma nema nikakve aluzije na kontakte s medičeskim dvorom. O sadržaju tog pisma nemoguće je išta reći, osim da je na njegovu kraju Držić spomenuo kako je Concino razgovarao s Vintom i rekao neka ga Držić potraži. Sudeći po ovom podatku, urotničkih pisama ukupno je bilo barem sedam, računajući dva izgubljena.

⁷ Riječ *altramente* nalazi se na samoj margini stranice i iza nje nema interpunkcijskog znaka. S obzirom da je Držić upitnik stavio iza sljedećeg Concina pitanja koje navodi, činilo se opravdanim dodati ga i ovdje.

La terza riuscendomi ogni cosa; a mantener detto novo governo come si farrìa⁸ se li offesi si volesseno aiutar di Veneziani; o di Turchi?⁹

A le quali cose gli ho risposto sicuramente; se ho saputo esprimer il mio concetto; ne io dubitto di dette tre cose;

Quanto al mio venire; non potrei venir ne con piu fondamento in cosi fatta impresa; ne con maggior destrezza; ne con piu giuditio di quel che sono venuto; et si come in ogni cosa si vogliono debiti mezzi; cosi in questa debite vie; et debito proceder; non quello che pare al discorso sia migliore, ma quello che ha meglio da riuscire; se mi si crede e in conclusione il secreto e quello che ci darra vittoria; e non le osservanze; et la disposition di tutti e largissimamente piu che la mia;

Quanto che s'espugniuno, che veggiando si guarda; e al dormir non ha cura; non e difficil cosa; et che tale habbia per soi guardiani nemici che volontariamente s'habbia fatto; consideri quella come si stia sicuro? Et male guarda colui la cassa sua di ladri, se si soi ("quei" cassatum) di casa hanno mal animo alla roba sua; Ne sicuro puo esser alchuno gia mai che domestico nemico ha alla guardia; Coloro s'hanno fatto di nemici senza proposito dentro al suo proprio nido; di quali son forzati a fidarsi; Consideri quella come e stanno;

Quanto che tali riccoressino alle forze di Veneziani o di Turchi questo gia mai non farranno perche tutti i Rauegi universalmente abboriscono e quei, et quelli; et di cio ne cavarebbono piu danno che utile; et quando una parte non si discaccia fuora della citta credo non intravengon queste cose; et la intention del popolo non e di privar alchuno del governo, ma col novo miglior governo porli freno a tanta loro licenza; oltra di questo sono di natura timidissimi anzi pusilanimi la Natura di quai e quando hanno il poter in mano, che sono superbissimi et quando sono sotto bassissimi d'animo; io che li conosco so queste cose; et la importanza in cio e dar mi fede et haver il mio giuditio non vulgare;

Ma tre cose hanno fatto la cosa nostra piu difficile doppo che io comparsi con quella suplica alla Eccellenza Vostra cio e;

La morte di Papa Pio Quarto il quale li conosceva et havea giusto sdegno contra di loro; ne desiderava altro se non e che qualch'uno comparise contra di loro con fondamento;

⁸ Iza *come si farrìa* napisan je upitnik iza kojeg slijedi se napisano malim slovom. Čini se logičnim izostaviti ga.

⁹ Riječi *o di Turchi* su dopisane i ugurane na marginu malo ispod razine ostatka rečenice. Ne slijedi ih nikakav interpunkcijski znak, pa po smislu dodajem upitnik.

Anco se m'e licito riccorder ogni cosa l'esser levato il suo Baillo da Constantinopoli ha fatto un che; quella m'intende; pur sendo i Genovesi nemici di Turchi governarono la isola de Scio molto tempo;

Il caso de Scio ancho ha dato non so che da esser piu destro in cio; Niente di manco li nostri son simili a Maunesi¹⁰ la superbia di quali; et il loro mal governo hanno dato in man di Turchi quella isola christiana la quale i Genovesi mantener libera, nel'ardor di guerra, fra loro et i Turchi lungamente. Niente di manco signore Duca per finirla; io ho piu animo che mai, confidandomi in Dio et nella Giustitia sua, qualunque volta l'Eccellenze Vostre si disponessino; pero io mi refferisco al miglior Giuditio loro, et perdonij quella se io le do fastidio, il Concino suo segretario mi ha detto che in tutto Vostra Eccellenza ha questa causa comessa al Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe,¹¹ et io mi contento assai; et di tutto quello che piace a quelle; et cosi fin che quella m'ordini altro io sarro a sollicitar l'Eccellenza del Principe; a cui Dio Benedetto conceda di questa cosa nostra tale riuscita che si venga il fine in beneficio della casa Vostra, et in satisfatione nostra et a Laude di sua Maesta la quale conceda a Vostra Eccellenza al Principe, e a tutta la Illustrissima Casa Vostra¹² perpetua felicità; di Firenze addi 27 di Luglio; del LXVI.

Di sua Eccellenza humillissimo servitore

Marino Darsa; Raguseo;¹³

U korespondenciji Bartolomea Concina, tajnika firentinskog vojvode, s Cosimom I. nalaze se sljedeće reference na Marina Držića:

U pismu Concina upućenom Cosimu i datiranom 16. srpnjem 1566.¹⁴ *Ho letto il negotio di Raugia al Principe mio Signor¹⁵ al qual pare una girandola*

¹⁰ Đenoveška trgovačka kompanija koja je vladala Hiosom do 1566. godine.

¹¹ Misli se na Francesca I. Medici, Cosimova nasljednika, vidjeti dolje.

¹² Riječi *Casa Vostra* umetnute su ispod riječi *Illustrissima*, koja se nalazi na rubu stranice.

¹³ Razlog zašto ovo pismo do sada nije pronađeno prilično je jednostavan. Vjerojatno greškom nekog medičeskog ili lorenskog arhivara, nalazilo se uvezano s pismima iz 1567. godine. No, oko datacije nema dvojbe: ne samo da je iz sadržaja jasno da pismo pripada 1566. godini, nego je i datum na njegovu kraju posve čitljiv. Držićevim rukopisom *stoji 27 di Luglio; del LXVI*. Usprkos tomu, nekom je drugom rukom u gornjem lijevom kutu prve stranice pisma napisano *27 di luglio 67*.

¹⁴ *Mediceo del Principato* filza 612, f. 248v (Archivio di Stato di Firenze).

¹⁵ Odnosno knezu Francescu I. Medici.

*con assai fuoco, e con poco frutto o piacere.*¹⁶ Na istoj stranici, no na samom kraju Concina pisma nalazi se komentar Cosimovim rukopisom: *qui non cie che risponder sendo tutte nuove del Raugeo e in vero cosa di novelle pur intender tutto non nuoce.*¹⁷

U pismu Concina upućenom Cosimu i datiranom 28/29. srpnjem 1566. godine:¹⁸ *Mando a Vostra Eccellenza alcune lettere, et infra l'altre una di quel prete Raugeo, dal quale si cava poco altro che discorsi simili a primi senza fondamento.* Odmah ispod ove opaske stoji komentar Cosimovim rukopisom: *sono vanita.*

U prijevodu dr. Smiljke Malinar ovi dokumenti glase:¹⁹

“Presvijetli i Preuzvišeni gospodine Vojvodo

Posljednje pismo poslao Vašoj Preuzvišenosti posredstvom Vašeg tajnika Concina; na kraju kojeg Vam dajem na znanje, kako je spomenuti gospodin Bartolomeo Concino rekao gospodinu Francescu Vinti, neka ga posjetim, te kad ga posjetih, naredio mi je od strane Vaše Preuzvišenosti da razgovaram s Presvijetlim i Preuzvišenim Gospodinom Knezom, a potom me o tri stvari pitao u svoje ime.

Prvo, šalje li me cijeli puk, ili dio, ili netko drugi?

Drugo, kako s malo snaga mislim srušiti vladu koja nije na glasu kao slaba i koja drži do svoje vlasti?

Treće, i kad bih u svemu uspio, kako bi se mogla održati nova vlast ako bi poraženi zatražili pomoć od Mlečana ili Turaka?

Na ta pitanja sa sigurnošću sam mu odgovorio - ako sam uspio izraziti svoju misao - i ne dvojim u vezi s te tri spomenute stvari.

¹⁶ Za mogući smisao ove začudne metafore vidjeti dolje u tekstu.

¹⁷ Ovakvi Cosimovi *rescritti*, tj. kratke napomene, komentari i upute napisane na pismima samog Concina, bili su uobičajeni način komunikacije između vojvode i njegova tajnika.

¹⁸ *Mediceo del Principato* filza 612, f. 256v. U vezi datacije ovog pisma postoji manja nejasnoća. Naime, na kraju pisma Concino bilježi *29 di Luglio 1566* (f. 257r), dok je na vanjskoj strani, uz adresata (*All' Illustrissimo et Eccellentissimo...*), napisao *28 di Luglio 1566* (f. 257v). Možda se radi o tome da ovo pismo, inače prilično dugo i sa sažecima mnogih tekućih poslova, nije nastalo odjedanput, nego ga je Concino pisao tijekom duljeg perioda, počevši 28. a završivši 29. srpnja. Štoviše, moguće je da je Concino na njegovu u kraju napisao 29. srpnja, jer ga je završio u sitnim noćnim satima.

¹⁹ Ovom prigodom najsrdačnije zahvaljujem dr. Smiljki Malinar na pomoći pri rješavanju raznih problema vezanih uz Držićev jezik, kao i na ovom prijevodu.

Što se tiče mog sudjelovanja, ne bih u tom pothvatu mogao sudjelovati ni s više osnova, ni umješnije, ni s više razbora, nego što jesam; i kao što su u svemu potrebna prikladna sredstva i ovdje je potrebno odabrati prikladni put i način; ne ono što se čini boljim na riječima, nego ono što će bolje uspjeti; ako mi se vjeruje, tajnost je napokon ono što će nam omogućiti pobjedu, a ne mišljenje i raspoloženje sviju, i u najvećoj mjeri više nego moje.

Koliko često biva osvojeno ono što se čuva bdijući i ne mareći za spavanje; to nije teško; i ako su nekome čuvari neprijatelji koje je sam stekao, pomislite koliko je siguran? I slabo svoju kuću onaj od lopova čuva, ako mu njegovi ukućani zavide na onome što posjeduje. I nikad ne može biti siguran onaj kojem stražu čuva neprijateljski raspoložen sluga. Oni su sebi u vlastitu gnijezdu stekli neprijatelje, a da to nisu željeli. I prisiljeni su da se u njih pouzdaju. Razmislite u kakvu su položaju.

Što se tiče mogućnosti da bi se obratili mletačkim ili turskim snagama, nikad to neće učiniti, jer svi Dubrovčani, bez iznimke, mrze i jedne i druge; i od toga bi imali više štete nego koristi; i ako se jedna stran(k)a ne tjera iz grada, mislim da se te stvari ne događaju; i puk nema namjeru ikoga lišiti vlasti, nego s novom, boljom vladom obuzdati toliku njihovu razuzdanost; osim toga, vrlo su plašljivi, štoviše kukavice; njihova je narav takva da se ohole kad su na vlasti, a kad su ispod, vrlo su ponizni; ja koji ih poznajem, znam to; i u tome je važno da mi vjerujete i da se pouzdate u moj mjerodavni sud.

Ali tri su stvari otežale naš položaj nakon što se s tom molbom pojavih pred Vašom Preuzvišenosti. To je smrt pape Pija IV. koji ih je poznavao i bio na njih pravedno ogorčen. I nije drugo želio nego da netko s dobrim razlogom nastupi protiv njih.

I ako mi je dopušteno sve spomenuti, odlazak Vašeg poslanika iz Carigrada imao je neke posljedice; Vi me razumijete; jer premda su Đenovežani turski neprijatelji, dugo su vladali otokom Hiosom.

Slučaj Hiosa dao je poticaj da se u tome bude umješniji. Ništa manje naši nisu slični Maunezima, čija su oholost i loše upravljanje predali u turske ruke taj kršćanski otok, koji su Đenovežani, boreći se s Turcima, dugo uspijevali održati slobodnim. Ništa manje, gospodine Vojvodo, da zaključim, ja sam srčaniji nego ikad, uzdajući se u Boga i njegovu pravednost. Kad god Vaše Preuzvišenosti odluče, stoga se pouzdajem u njihov mjerodavni sud, i oprostite ako sam vam dosadivao, Concino, Vaš tajnik, rekao mi je da ste tu stvar u svemu povjerali Presvijetlom i Preuzvišenom Gospodinu Knezu; i ja sam vrlo

zadovoljan time i svime onime što se Vama sviđa; i tako ću, dok mi vi drugo ne naredite, poticati Kneževu Preuzvišenost, kojoj neka Bog podari takav uspjeh u ovoj našoj stvari da to napokon bude na korist Vašoj kući i na naše zadovoljstvo i na hvalu njegova Veličanstva, koje neka udijeli Vašoj Preuzvišenosti, Knezu, i cijeloj Presvijetloj Vašoj kući, trajnu sreću; Firenca 27. srpnja 66.

Preponizni sluga Vaše Preuzvišenosti

Marin Držić Dubrovčanin"

U pismu Concina upućenom Cosimu i datiranom 16. srpnjem 1566. godine: "Pročitao sam dubrovački prijedlog Knezu, mome Gospodinu, kojem se čini vjetrenjača s mnogo vatre a malo ploda ili koristi." Na istoj stranici, no na samom kraju Concina pisma nalazi se komentar Cosimovim rukopisom: "ovdje se nema što odgovoriti jer su to sve Dubrovčaninove vijesti i doista samo brbljarije; ipak, nije na odmet sve čuti."

U pismu Concina upućenom Cosimu i datiranom 28/29. srpnjem 1566. godine: "Šaljem Vašoj Preuzvišenosti nekoliko pisama i među ostalima jedno onoga dubrovačkog svećenika, od kojeg teško da se išta više može saznati od onoga što je već rekao, bez ikakva temelja."

Odmah ispod ove opaske stoji komentar Cosimovim rukopisom: "Sve su to tlapnje."

2. Povijesni kontekst: medičejski dvor i "dubrovački prijedlog"

Ovi dokumenti mijenjaju ustaljenu sliku Držićeve urote u nekoliko važnih segmenata. U prvom redu, novootkriveno urotničko pismo sadrži dosad nepoznate detalje o Držićevu planu i njegovim političkim stavovima. I to prilično važne detalje, jer Držić odgovara na neka od ključnih pitanja koja već decenijama muče povjesničare njegove urote: o tome u čije ime zaista dolazi, o realnim izgledima za uspjeh njegova plana i o njegovim vanjskopolitičkim implikacijama. No, od toga što sada imamo Držićeve odgovore na ta pitanja, kakvi god oni bili, važnije je da otkrićem ovih dokumenata pada jedna stara i mnogo puta ponavljana teza. Naime, medičejski dvor nije ignorirao Držića, njemu **jest odgovoreno**. Novi podaci ne samo da to nedvojbeno potvrđuju, nego je na njihovu temelju moguće izvesti i neke konkretne zaključke o prirodi i kronologiji tih kontakata. Konačno, koliko god oskudni bili, fragmenti iz korespondencije B. Concina i vojvode Cosima omogućuju da se barem u

grubim crtama odgovori na jedno krajnje zanimljivo pitanje, a to je kakav je bio odnos medičeskog dvora spram Držićeva urotničkog plana.

Sve u svemu, postaje jasno da se pri promišljanju Držićeve urote nameće svojevrsni pomak perspektive - Firenca prestaje biti tek praznom priloškom oznakom mjesta. Ključan novi problem postaje Držićev odnos s medičeskom vlašću. Kontekstualizirajući Držićev prijedlog unutar Cosimove vanjske politike potrebno je objasniti zašto je uopće razmatran, kakav je točno bio stav spram njega i kako se taj stav tijekom vremena mijenjao. Jednako tako, nužno je razjasniti tko su ljudi s kojima je Držić kontaktirao, zašto je baš njih Cosimo zadužio za "dubrovački posao", te kakva je bila priroda Držićevih kontakata s medičeskom administracijom. Konačno, i možda najvažnije, treba ponovno iščitati već dobro poznata urotnička pisma i iznova promisliti njihov sadržaj u svjetlu novih činjenica, jer Držićevu firentinsku epizodu više nije moguće tumačiti kao frustrirajuće čekanje od nekoliko mjeseci na odgovor koji ne stiže. Sada je jasno da se radilo o **dijalogu**, a ne o monologu, a time čitav niz dobro poznatih mjesta u političkim pismima dobiva posve novo značenje. Ukratko, otkrićem ovih dokumenata postaje nužnim da se iz novog ugla promisli Držićeva firentinska epizoda, da se učini nešto čemu je ova studija tek skroman uvod: treba ispričati priču ne (samo) o Držiću i Dubrovniku, nego i o Držiću i Firenci.²⁰

2.1 Problem Držićeva sugovornika

Ipak, prije svega je nužan jedan caveat: nemoguće je s apsolutnom sigurnošću utvrditi tko je bio Držićev sugovornik u razgovoru koji se prepričava u novootkrivenu pismu. Naime, onih prvih nekoliko rečenica u kojima Držić spominje svoje dodire s Concinom i Vintom mogu značiti dvije vrlo različite stvari. Pitanje je zapravo na koga se odnose riječi *trovarlo* i *trovandolo*, na Francesca Vintu ili na Bartolomea Concina. Prvo moguće tumačenje jest da Držić želi reći kako je Concino razgovarao s Vintom i rekao Vinti da će ga (Vintu) Držić potražiti, pa je Držić pronašao Vintu (*trovandolo*) i s njime

²⁰ Naravno, već je bilo pokušaja da se Držićeva urotnička epizoda kontekstualizira unutar specifične situacije u Firenci u ljetu 1566. Vidjeti, na primjer: Rafael Bogišić, »Cosimo Medici i Marin Držić.« *Republika* 3 (1961): 16-17; Rafael Bogišić, *Marin Držić sam na putu*. Zagreb: HAZU, 1996: 252-258; Milan Ratković, »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 3 (1967): 91-98; Ivo Batistić, »Zavjerenička pisma Marina Držića.« *Filologija* 5 (1967): 14-15; Roberto Valle i Slobodan Prosperov Novak, »Urota ili traktat o čovjeku Nahvao.«, u: Marin Držić, *Pisma Cosimu I Mediciju 1566*. Zagreb: Most/The Bridge, 1993: 53-64.

razgovarao. Dakle, Vinta je bio Držićev sugovornik i on mu je postavio ona tri pitanja, dok je Concino bio samo posrednik pri dogovaranju ovog susreta. Drugo tumačenje jest da Držić želi reći kako je Concino razgovarao s Vintom i rekao mu da ga (Concina) Držić treba potražiti, pa je Držić saznajući to pronašao Concina i s njime vodio razgovor, koji potom prepričava u ovom pismu. Po ovom drugom tumačenju, uloge Vinte i Concina su obrnute: Concino je bio taj s kojim je Držić razgovarao i koji mu je postavio tri pitanja, dok je Vinta bio tek posrednik.

Držićeva napomena na samome početku novootkrivena pisma da je svoje posljednje, danas nepoznato pismo Cosimu, poslao preko Concina ne rješava ovu dvojbu.²¹ Ta napomena uopće ne mora značiti da je Držić već prije susreo Concina, što bi podupiralo pretpostavku da je Concino bio tek posrednik, a Vinta sugovornik iz novopronađena pisma. Naime, može se raditi o tome da je Držić od Vinte - za kojega je daleko vjerojatnije da ga otprije poznaje - saznao da je Concino Vinti rekao kako ga (Concina) Držić treba potražiti, a potom je to zapisao na kraj nekog danas nepoznatog pisma Cosimu, koje je predao Concinu upravo na sastanku koji prepričava u novopronađenu pismu.²²

Definitivnog rješenja za ovu dilemu nema. Ipak, uzevši u obzir povijesni kontekst, čini se vjerojatnijim da je Držićev sugovornik bio Bartolomeo Concino. Kao prvo, sudeći po napomeni u Držićevu pismu od 2. srpnja u kojem spominje da mu Cosimo može dati odgovor *per mezzo di Vinta*, Držić je nekog Vintu već poznavao i bio u vezi s njime.²³ Taj Vinta, koji je prvi Držićev kontakt s medičejskim dvorom najvjerojatnije je bio upravo Francesco. Zašto bi Concino, za kojeg nemamo podataka da je Držića dotada sreo, dogovarao audijenciju s Vintom kojeg Držić poznaje i s kojim je već imao prilike razgovarati? Jednostavnije je rješenje da Concino, znajući da je Vinta Držićev posrednik, priopćio Vinti da ga (Concina) Držić treba posjetiti, a to je onda Vinta prenio Držiću. Drugo, u prilog tezi da je Držićev sugovornik Concino govori i činjenica da Držić na kraju novopronađena pisma spominje da mu je

²¹ *L'ultima lettera mandai all'Eccellenza Vostra per mano del Concino suo segretario...*

²² Za detaljniju rekonstrukciju slijeda događaja vidjeti dio teksta koji slijedi, pod naslovom *Držićevi kontakti s firentinskom administracijom: kronologija*.

²³ Marin Držić, *Djela*, ur. Frano Čale. Zagreb: Liber, 1979: 31, 891. Posrednička uloga nekoga iz obitelji Vinta već odavno je primijećena i poznata u literaturi. Vidi: Milan Rešetar: »Uvod«, u: *Djela Marina Držića*, ur. Milan Rešetar. Zagreb: Stari pisci hrvatski, knj. 7, JAZU, 1930: LXIX.

Concino rekao da je njegov slučaj prepušten knezu Francescu, što zvuči kao da se dogodilo tijekom razgovora koji prepričava.²⁴ Treće, da se radilo o Concinu možda potvrđuje i Concinova napomena u pismu Cosimu od 28/29. srpnja o dubrovačkom svećeniku od kojeg teško da se može saznati više no što je već rekao.²⁵ Ovo bi mogla biti referenca na razgovor koji Držić prepričava u novopronađenom pismu, razgovor čiji je sadržaj upravo i bio pokušaj da se od Držića dobiju dodatna objašnjenja za neke njegove tvrdnje iz prvih urotničkih pisama. Četvrto, i možda najvažnije, u prilog Concinu govori i činjenica da je on Cosimov specijalist za vanjsku politiku *par excellence*, dakle, daleko logičniji sugovornik za Držića od Francesca Vinta koji se, usprkos određenom diplomatskom iskustvu, 1560-tih gotovo isključivo bavio unutrašnjim i pravnim pitanjima. Jednako tako, u prilog Concinu ozbiljno govori i činjenica da je on, a ne Vinta, bio posrednik između Cosima i kneza Francesca, kojemu je vojvoda prepustio Držićev slučaj.²⁶

2.2. Sugovornici: Francesco Vinta, Bartolomeo Concino i Francesco I. Medici

Možda je najbolje početi s nekoliko firentinskih portreta. O Držićevoj aktivnosti u Firenci i stavu medičejske vlasti prema njemu mnogo otkrivaju već biografije ljudi s kojima je bio u kontaktu. U njegovu pismu spominju se dva nova imena, Francesco Vinta i Bartolomeo Concino, dok posve novu važnost za razumijevanje raspleta urotničke epizode dobiva knez Francesco I. Medici, kojemu je, sudeći po novootkrivenim dokumentima, Cosimo prepustio “dubrovački posao”.

No, prije svega treba ponovno otvoriti jedno staro pitanje. Naime, još uvijek nije jasno tko su bili prvi Držićevi kontakti u Firenci, odnosno, tko ga je mogao povezati s Cosimovim dvorom. Možda su posredovali mladi dubrovački vlastelini koji su tada bili u Firenci, Frano Luccari ili njegov poslovni partner Luka Sorgo. Obojica su imali veze s firentinskim establishmentom, a Sorgo je 1562. godine vojvodi čak posudio veliku svotu od 8.000 škuda. Iako je to malo vjerojatno zbog njegovih dobro poznatih srdačnih odnosa s dubrovačkim

²⁴ *...il Concino suo segretario mi ha detto che in tutto Vostra Eccellenza ha questa causa commessa al Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Principe...*

²⁵ *...quel prete Rauego, dal quale si cava poco altro che discorsi simili a primi senza fondamento...*

²⁶ Za pomoć pri rješavanju ove dileme, kao i niz odličnih sugestija zahvalan sam Renati Hacı Citra.

vlastima, Lodovico Beccadelli je također mogao odigrati neku ulogu.²⁷ Konačno, zanemarena, a intrigantna mogućnost jest da je Držićev kontakt zapravo onaj Antonio Pelieri kojega spominje u svome pismu od 2. srpnja, napominjući kako je tom čovjeku koji je "danas u Firenci" jedan od onih koji sada vladaju Dubrovnikom iznakazio lice.²⁸ Za Pelierija Držić piše da je zet Lorenza Miniatiija, što može biti vrlo važan i dosad podcijenjen podatak. Naime, Miniati nije bio tek "višestruki obavještajac" (Tadić), nego u prvom redu čovjek koji godinama - u najmanju ruku kontinuirano od 1545. sve do vremena urote - špijunira u Dubrovniku za firentinskog vojvodu Cosima, šaljući izvješća o Osmanskom Carstvu i vijesti iz samoga grada.²⁹ Držić ga je očito poznao, a činjenica da nadugo prepričava navodna nasilja dubrovačkih vlastelina nad njime mogla bi ukazivati da je znao koliko je taj čovjek Cosimu bio važan i da mu je bilo poznato čime se zapravo bavio. Iako je ovo tek spekulacija, podaci su zaista sugestivni: od ove dvojice rodbinski povezanih Firentinaca, koje Držić očito poznaje još iz Dubrovnika, jedan ima jasan motiv da pomogne urotniku protiv vlastele i trenutno se nalazi u Firenci, a drugi je višegodišnji Cosimov špijun koji, čini se, dobro kotira u vojvodinim očima.³⁰

Tko god da je bio prvi Držićev kontakt u Firenci, čini se da ga je povezao s nekim članom obitelji Vinta, koji je barem od početka srpnja, ako ne i prije, vršio posredničku ulogu između Držića i Cosimova dvora. Činjenica da Držić 27. srpnja nalazi za shodno naglasiti kako je posljednje pismo poslao preko Concina mogla bi značiti kako to nije bila uobičajena praksa, odnosno kako je sva prethodna pisma poslao preko nekog drugoga - vjerojatno istoga Vinte. Iako bi se ovdje moglo raditi i o Paolu (1536-1609) ili Belizaru (1542-1613),

²⁷ Za neke sugestije u vezi ovoga vidi osobito: Josip Pupačić, »Pjesnik urotnik (o političkim planovima Marina Držića.«, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, ur. Jakša Ravlić. Zagreb: Matica Hrvatska, 1969: 200, 203; M. Ratković, »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku.«: 95-97; D. Pavlović, »O revolucionarnom pokušaju Marina Držića iz 1566. godine.« *Glasnik SAN* 1 (1949): 167.

²⁸ M. Držić, *Djela*: 27.

²⁹ U firentinskom arhivu nalazi se niz Miniatijevih pisama iz Dubrovnika upućenih Cosimu. Samo neki primjeri su: *Mediceo del Principato*, filza 372, f. 154, 178, 184, 280; filza 453, f. 345, 475; filza 502, f. 343, 778.

³⁰ Miniatijevo pismo Cosimu od 17. svibnja 1556. ima bilješku vjerojatno Cosima osobno: *la ricevuta ce exhortarlo a servizi qualche volta quasi ha cosi di momento (Mediceo del Principato, filza 453, f. 475)*. U registru Cosimovih pisama nalazi se i prijepis jednog pisma iz studenog 1566., upućenog Miniatiiju, u kojem vojvoda svome obavještajcu srdačno zahvaljuje na korisnim *avvisima (Mediceo del Principato, filza 226 f. 76v)*.

koji negdje oko tog vremena započinju svoje blistave karijere u medičejskoj službi, iz novopronađena pisma čini se najvjerojatnijim da je to bio njihov otac Francesco.³¹

Porijeklom iz Volterre, Francesco Vinta (1506-1570) bio je tipični pripadnik nove Cosimove "činovničke aristokracije", jedan od mnogih obrazovanih provincijalaca, uglavnom pravnika, koji su nagli društveni uspon ostvarili kroz službu medičejskoj dinastiji. Među najuspješnijima od tih firentinskih *homines novi*, Vinta je utemeljitelj istinske dinastije medičejskih dužnosnika, s nekoliko generacija koje su se smjenjivale na ključnim položajima u službi velikih vojvoda. Po obrazovanju doktor prava, svoju karijeru u Cosimovoj službi počeo je 1540., kada se spominje u pratnji firentinskog ambasadora u Parizu. Nakon toga je bio Cosimov poslanik na talijanskim dvorovima, u Bologni, Parmi i Mantovi, a njegovo najdulje diplomatsko zaduženje bilo je ono firentinskog agenta u Milanu, u razdoblju od 1546. do 1548. i ponovno od 1550. do 1552. U Firencu za stalno dolazi oko 1555. godine i preuzima važnu funkciju *auditore delle riformagioni*, koju obavlja kontinuirano sve do svoje smrti 1570. godine. Radi se staroj republikanskoj magistraturi čiji je značaj Cosimo redefinirao pretvarajući *auditore*-a u jednu od temeljnih poluga svoje osobne moći. Imenovan direktno od Cosima, *auditore delle riformagioni* je tajnik dvaju glavnih firentinskih vijeća (*Consiglio dei Duecento* i *Senato dei Quarantotto*) koja barem u načelu trebaju potvrditi većinu vojvodinih odluka. Uz ovu delikatnu ulogu posrednika između tradicionalne patricijske elite i nove medičejske vlasti, u kompetenciju *auditore*-a ulazi i niz drugih pitanja iz unutrašnje politike, uglavnom pravne i administrativne prirode, počevši od posredovanja između centralne vlasti i dominija, provjere zakonitosti novih odredbi ili pravnog statusa pojedinih osoba (adopcije, legitimacije, naturalizacije i slično). Kao jedan od povjerljivih Cosimovih ljudi, Vinta je obnašao i

³¹ Oba Francescova sina studirala su u Pisi, vjerojatno pravo, a negdje oko ovog vremena počeli su obnašati niže funkcije u medičejskoj birokraciji, koje će ih s vremenom dovesti do najviših položaja na dvoru velikih vojvoda. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se precizno ustanovilo gdje su bili u ljeto 1566. godine. Isključena je mogućnost da se radilo o trećem Vintinu sinu, Emiliju Vinti (1537-1566), jer se on tijekom Držićeva boravka u Firenci nalazi u Beču kao tajnik Cosimova ambasadora, a tamo i umire 25. srpnja 1566. Treba spomenuti da se u medičejskom arhivu nalaze i pisma nekog Antonija Vinte koji je od 1569. do 1592. bio tajnik i koji je također možda bio Francescov sin. Dilemu radi li se kod Vinte o kojem Držić govori u svom pismu od 2. srpnja o Francescu ili Bernardu (možda Belizaru?) spominje već Milan Ratković, no nije jasno na temelju čega zaključuje da ga Držić navodi "kao svoga dobrog znanca i intimnog prijatelja". M. Ratković, »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku«: 94-95.

funkciju tajnika tzv. *Pratica segreta*, tajnog savjeta medicjskih ministara koji je rješavao unutrašnja državna pitanja i bio ključno tijelo nove sve centraliziranije strukture moći.³²

Preko Francesca Vinte u Držićevu firentinsku epizodu ušao je još jedan važan čovjek: Cosimov tajnik (*segretario*) Concino. Bartolomeo Concino (1507-1578) bio je jedan od najbližih Cosimovih suradnika i bez ikakve dvojbe jedan od najmoćnijih ljudi u Firenci druge polovine 16. stoljeća. Sin običnog seljaka iz Terranove, ušao je u službu firentinskog vojvode još 1545. godine, nakon čega je uslijedio nagli uspon do statusa čovjeka koji je kod Cosima uživao "ogroman ugled" tako da se služio njime "gotovo u svim stvarima".³³ Concino je, kao što primjećuje A. Contini, s vremenom postao istinski *alter ego* firentinskog vojvode.³⁴ Tijekom gotovo trideset godina neprekidne službe on je ključni Cosimov operativac koji obavlja najdelikatnije poslove, osobito u vanjskoj politici: dva dramatična poslanstva Karlu V. 1547. i 1552. godine; koordinaciju osvajanja Siene pedesetih godina; niz misija u Rimu, a među ostalim i uspješno lobiranje za Cosimova kandidata, budućeg Pija IV., pri papinskoj konklavi 1559; ugovaranje prestižnog braka Cosimova sina Francesca I. s kćerkom habsburškog cara 1565; dugogodišnje pregovaranje oko papinskog dodjeljivanja titule velikog vojvode Cosimu, što se konačno dogodilo 1569. i skandaliziralo čitavu Europu. Iako je nosio samo prilično neodređenu

³² Za Francesca i čitavu obitelj Vinta, vidi: Furio Diaz, *Il Granducato di Toscana: i Medici*. Torino: UTET, 1976: 92, 175-176. Za funkciju *Auditore delle Riformazioni* i neke detalje o Francescu Vinti na toj funkciji v: F. Diaz, *Il Granducato*: 89, 163; Antonio Anzilotti, *La costituzione interna dello Stato Fiorentino sotto il duca Cosimo I de' Medici*. Firenze: Francesco Lumachi Editore, 1910: 45-50. Za *Pratica segreta*: A. Anzilotti, *La costituzione interna*: 167-195. Za *Pratica segreta* i Vintinu ulogu u njoj: Ilaria Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano: il ruolo dei segretari attraverso l'analisi e la descrizione dei documenti dell'Archivio Mediceo del principato (1542-1559)*, magistarski rad. Università di Pisa, 2006: 40-41; za Vintu kao *Auditore delle Riformazioni* i za tu funkciju općenito: I. Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: 37-38, 83; za Vintina poslanstva drugim talijanskim vladarima: Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: 134, 173, 175-176; za kratku Vintinu biografiju: Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: 173, bilješka 141. Čitav tekst studije I. Domenichini dostupan je na internetskoj adresi: <http://etd.adm.unipi.it/ETD-db/ETD-search/search>.

³³ Za opis Concinova značenja u Cosimovoj i Francescovoj vladavini vidi relaciju venecijanskog ambasadora Andrije Gussonija iz 1576. u: *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato*, ur. Arnaldo Segarizzi, knjiga 3. Bari, 1916: 220, 229. Ključnu ulogu koju je Concino igrao u Cosimovoj vladavini naglašavaju i Michele Tiepolo i Giovanni Michiel u svojoj relaciji iz 1579. Vidi: *Relazioni degli ambasciatori veneti*: 268.

³⁴ Alessandra Contini, »Dinastia, patriziato e politica estera: ambasciatori e segretari medicei nel Cinquecento.« *Cheiron* 30 (1998): 96.

titulu tajnika (*segretario*) - primo segretario postao je tek 1570. - Concino je osoba od najvećeg Cosimova povjerenja, s njime je u neprekidnom kontaktu preko svojih gotovo svakodnevnih pisama, često nastalih u kasne noćne sate, u kojima se pretresaju svi ključni događaji iz vanjske i unutarnje politike firentinskog vojvodstva.³⁵

Za razumijevanje Concinove uloge u Držićevoj uroti važne su dvije funkcije koje obavlja u Cosimovu aparatu vlasti šezdesetih godina. Kao što je već spomenuto, on je glavni savjetnik za vanjsku politiku, čak njen sukreator, te stoga itekako pozvan da sudi o Držićevu prijedlogu. Jednako tako, Concino je posrednik između Cosima i njegova sina Francesca, regenta kojemu je vojvoda prepustio većinu državnih poslova, pa tako, čini se, i "dubrovački". Stoga je Concino taj koji, očito nakon konzultacija s Cosimom, 16. srpnja knezu Francescu čita (*ho letto*) Držićeva pisma, a potom Cosimu prenosi knežev dojam. Usprkos očita skepticizma spram Držićeva prijedloga i s Cosimove i s Francescove strane, a možda u ime onog "nije na odmet sve čuti", Concino uskoro preko Vinte sugerira Držiću da se sastanu te s njime vodi razgovor koji Držić prenosi u novopronađenu pismu. Sudeći po sadržaju tog razgovora, koji se neposredno nadovezuje na urotnička pisma s početka srpnja, čini se da Držić tada prvi put konkretno i ozbiljno razgovara o svojim planovima sa predstavnikom medičejske administracije. Concinova napomena Cosimu od 28/29. srpnja da "dubrovački svećenik" i dalje govori *senza fondamento* daje naslutiti kako nakon ovog razgovora dojam vojvodina tajnika očito nije bio odviše povoljan. Usprkos tomu, Concino je na njihovu sastanku Držiću priopćio jednu krupnu stvar, očito već prije odlučenu, a to je da bi trebao razgovarati s knezom Francescom, koji je zadužen za njegov slučaj.

Ova posljednja informacija baca posve novo svjetlo na ulogu Cosimova nasljednika u Držićevoj firentinskoj epizodi. Knez Francesco postaje ključnom

³⁵ Treba spomenuti da je ključnu ulogu u firentinskoj politici Concino zadržao gotovo do svoje smrti, čak i tijekom vladavine Cosimova sina Francesca I. Golemi politički utjecaj iskoristio je kako bi svoju obitelj, usprkos njenu općepoznatu seljačkom porijeklu, proglasio izdankom drevnog firentinskog plemstva i skupio ogromno bogatstvo. Za Concinovu biografiju, vidi: *Dizionario biografico degli Italiani*, knjiga 27. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1982: 722-725; F. Diaz, *Il Granducato*: 91; A. Contini, »Dinastia, patriziato e politica estera«: 95-96; I. Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: 103-108; 162-166. Općenito o sekretarima u Cosimovu aparatu vlasti: I. Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: passim, osobito 83-134; Za *modus operandi* medičejske birokracije, osobito što se tiče vanjskih poslova, vidi: A. Contini, »Dinastia, patriziato e politica estera«: 57-133.

figurom za razumijevanje raspleta čitave urote. A to je, sudeći po svemu što o Francescu znamo, moglo imati dalekosežne posljedice po Držićeve planove.

Najstariji od pet sinova Cosima i Eleonore od Toleda, Francesco I. Medici (1541-1587) bio je, čini se, prilično različit od svoga politički beskrajno talentirana oca. Odgajan od Cosimovih dvorskih humanista i dobro obrazovan, Francesco je, "uvijek zamišljen", već od ranih godina pokazivao sklonost "melankoliji". Sve je to rezultiralo napetim odnosima s ocem, za koje je karakteristično poznato Cosimovo pismo sinu od 6. kolovoza 1561., u kojemu ga upozorava da vodi život "neprikladan" princu, da pokazuje malo "razboritosti", te da dolazi na glas kao nesposobnjaković što šteti ugledu obojice. Čini se da je Francesco oko svoje dvadesete godine čitave dane provodio zatvoren čitajući, a noći - što je osobito skandaliziralo njegova oca - šecujući sam ulicama Firenze. Usprkos rezerviranosti spram njegove političke sposobnosti, ili baš zbog nje, Cosimo ga je vrlo rano, već 1561. počeo uvoditi u političke poslove, a 1562/3. poslao ga je u Španjolsku na dvor Filipa II. Kada se Francesco vratio, Cosimo je povukao potez koji je iznenadio ondašnju političku Europu: 1. svibnja 1564. imenovao je Francesca regentom i prepustio mu većinu državnih poslova. Razlozi za ovu Cosimovu odluku različito se tumače: od zamora dvorskim životom, osobito nakon tragične smrti žene i dvojice sinova 1562. godine, svijesti o napredujućoj bolesti koja će ga 1570-tih učiniti psihičkim i fizičkim invalidom, do želje da osigura glatku sukcesiju. Ipak, možda je najvažniju ulogu igrala činjenica da je Cosimo tim potezom želio olakšati zaključivanje prestižnog braka Francesca s Ivanom Austrijskom, sestrom habsburškog cara Maksimilijana II., braka koji se realizirao potkraj 1565. godine i Medicije lansirao među najuglednije dinastije renesansne Europe. Usprkos povlačenju u polu-privatnu egzistenciju, Cosimo je i nakon 1564. ostao ključna osoba u politici vojvodstva. Zadržao je titulu vojvode, pravo da imenuje neke najvažnije dužnosnike, kao i vrhovnu kontrolu nad firentinskom politikom, osobito što se tiče vanjskih poslova i aktivnosti ratne flote reda sv. Stjepana. Drugim riječima, u trenutku kada se Držić pojavio, u Firenci vlada svojevrsno dvovlašće Francesca i Cosima, između kojih posreduju Concino i drugi medičejski tajnici koji ne samo da koordiniraju njihove akcije, nego i priopćavaju ocu sve sinovljeve poteze.³⁶

³⁶ Luciano Berti, *Il principe dello studio: Francesco I dei Medici e la fine del Rinascimento fiorentino*. Firenze: EDAM, 1967: passim, osobito 9-16; 22; 47-50; 278; F. Diaz, *Il Granducato*: 17-18, 185.

Čovjek koji je bio zadužen za Držićeve prijedlog i kojega je Držić možda susreo na planiranoj audijenciji ostavio je početkom 1566. mletačkom ambasadoru Priuliju ovaj dojam:

*Ai venticinque di Marzo... prossimo avrò 25 anni. È di statura piccolo, magro, negro di faccia, e di cera malinconica: ha atteso sempre questo principe ai piaceri, e mostra di essere molto immerso nell'amore delle donne; si è diletato poco della virtù; non dimostra troppo bell'ingegno, il che si conosce nelle proposte e risposte, e massime nelle risoluzioni, nelle quali è tardo ed irresoluto, e dal duca suo padre ò conosciuto per tale. Il quale però volentieri gli ha dato il governo, acciò che con l'esercizio e l'esperienza, possa fare buon giudizio delle cose, e farsi principe prudente innanzi alla morte sua.*³⁷

Priuli ovdje iznosi sud koji će postati općim mjestom. Zaista, ne čini se da je medičeski prijestolonasljednik bio pravi čovjek za Držićeve planove. Tradicionalna slika Francesca je slika čovjeka lišena jakog političkog nerva i odlučnosti, tipičnih za njegova oca, koje je zamijenila strast za posve privatnim zadovoljstvima, počevši od alkemije do žena. Proglašavalo ga se najnesposobnijim velikim vojvodom Toskane, čovjekom “neslavna života koji je bio najgori od čitava svog roda”, “okrutnim i perverznom” ili “melankolikom” koji se kao veliki vojvoda, raščinivši višegodišnje napore svog oca, bezuvjetno bacio u ruke Filipa II. Njegov nedostatak političke ambicije rječito ilustrira jedan nešto kasniji slučaj, kada su mu poljski izaslanici nudili ni manje ni više no krunu svoje zemlje. Eksplicirajući neke od svojih političkih maksima, odgovorio im je da je savršeno zadovoljan državom koju već posjeduje te da nikada nije pomišljao “poduzimati veće stvari”. Temeljni princip njegove vanjske politike bio je baš “izbjegavati svako iskušenje da se petlja u stvari drugih.”³⁸

A takvo “petljanje” bilo je točno ono što je Držić predlagao. Sudeći po kratkoj Concinovoj opaski Cosimu od 16. srpnja kako se princu čini da je urotnički plan *una girandola con assai fuoco e con poco frutto o piacere*, Francesco nije bio odveć impresioniran Držićevim prijedlogom. Iako je opći

³⁷ *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato*, ur. Eugenio Albèri, serija II, knjiga II. Firenca, 1841: 78. Citiran tekst je dio »Relazione di Firenze del clarissimo M. Lorenzo Priuli ritornatone ambasciatore l'anno 1566.«

³⁸ Za pregled tradicionalnih ocjena Francesca I., vidi: L. Berti, *Il principe dello studiolo: Francesco I dei Medici e la fine del Rinascimento fiorentino*: 9-13; 22. Za slučaj s poljskim izaslanicima, vidi: Eric Cochrane, *Florence in the forgotten Centuries, 1527-1800*. Chicago i London: University of Chicago Press, 1973: 101.

smisao ove pomalo začudne Francescove ili Concinoove formulacije više no jasan, nije sigurno želi li se njome reći da se radi o prenapuhanoj stvari, o velikim riječima za koje nema pokrića ili pak, manje vjerojatno, da se radi o projektu koji je visoko rizičan, a korist od njega malena.³⁹ Kako god bilo, usprkos očitoj kneževoj rezerviranosti, na sastanku nekoliko dana kasnije Concino je Držiću priopćio da treba razgovarati s Francescom. Objašnjenje za ovu odluku možda leži u činjenici da je Cosimo, a ne Francesco, bio taj koji je sugerirao održavanje tog sastanka, jer Concino to Držiću priopćava u vojvodino ime.⁴⁰ Osim toga, gotovo ništa drugo nije sigurno u vezi ove audijencije. S obzirom na očiti skepticizam medičeskog režima spram Držićevih planova, kao i na činjenicu da se Concino već sastao s Držićem, nije posve jasno zašto se ta audijencija smatrala potrebnom.

Još važnije, nije sigurno je li ovoga susreta uopće bilo. Jedini poznati dokument koji možda može ponuditi odgovor na to pitanje posljednje je Držićevo pismo od 28. kolovoza, no iz njega je teško izvući konačne zaključke. Držićeve riječi da se "u duhu", kad već ne može "osobno", baca pod prinčeve noge, zvuče kao da susreta nije ni bilo, čak kao da Držić ovdje aludira na obećanu audijenciju. S druge strane, možda samo pokušava reći kako se zbog "tajnosti", na kojoj toliko inzistira ne može osobno oprostiti od princa, što ne kazuje ništa o tome je li kakva sastanka prethodno bilo. Molba koja slijedi, da mu se udijeli "jednu jedinu dobru riječ kao utjehu svoj mojoj želji i za ono što sam tražio od Preuzvišenosti Vaših" zaista zvuči kao da nije dobio nikakav odgovor od Francesca i Cosima. No ni to nužno ne znači da audijencije nije bilo, jer je lako moguće da se u eventualnom razgovoru princ Francesco odbijao izjasniti. Držićevo traženje oprosta, ako je učinio kakav "propust ili zgriješio prema preuzvišenostima Vašim", ne otkriva drugo doli da ipak sluti kako nije impresionirao Medicije. Sve u svemu, čini se da se iz teksta ovog pisma jedino sigurno može zaključiti da Držić do kraja kolovoza nije dobio konačan i konkretan odgovor te da je iz Firence otišao nesiguran što se točno o njegovu prijedlogu misli.⁴¹

³⁹ Treća pak finesa značenja mogla bi se izvesti iz činjenice da *girandola* može značiti dugu i dosadnu priču, kako navodi John Florio u svom englesko-talijanskom riječniku iz 1611. Ovaj tekst nalazi se na internetskoj adresi: <http://www.pbm.com/~lindahl/florio/>

⁴⁰ *...trovandolo mi ordino da parte di Vostra Eccellenza che io dovessi parlar al Illustrissimo et Eccellentissimo signor Principe...* (Držićevo pismo od 27. srpnja).

⁴¹ Za navedene citate, vidi: M. Držić, *Djela*: 33. Držićeva nesigurnost osjeća se u napomenama poput "ako joj Vi (mojoj stvari, op. a.) pridajete neku važnost ili je uzmete u razmatranje".

2.3. Držićevi kontakti s firentinskom administracijom: kronologija

S obzirom da u svom posljednjem pismu spominje kako je u Firenci već četiri mjeseca, Držić je vjerojatno ondje stigao negdje u svibnju. U svibnju ili lipnju napisao je i svoje prvo izgubljeno pismo Cosimu, koje je sadržavalo “općeniti opis grada Dubrovnika”. Je li Držić već ovo pismo poslao Cosimu preko Vinte ili je Vinta počeo posredovati tek poslije, odnosno početkom srpnja, ne može se sa sigurnošću reći. Čini se vjerojatnim da taj Vinta - najvjerojatnije Francesco - prenosi sva Držićeva pisma, osim drugog izgubljenog, za koje Držić 27. srpnja, kao iznimku, spominje da ga je bio poslao preko Concina. Nije poznato što se događalo prva dva tjedna srpnja, nakon što je Držić predao svoje drugo i treće pismo (od 2. i 3. srpnja). Sljedeći konkretan podatak je Concinaova bilješka od 16. srpnja, u kojoj Cosimu priopćava da je knezu pročitao dubrovački prijedlog. Iz ovoga proizlazi da je nešto prije tog datuma Cosimo, očito informiran o Držićevu planu, zadužio Concina da s njime upozna i princa. Teško je reći je li već sredinom srpnja bila donesena odluka da se čitav slučaj prepusti Francescu, no čini se vjerojatnim. Nekih tjedan dana kasnije, 23. srpnja, Držić piše prvo pismo knezu Francescu. Sudeći po sadržaju tog pisma, Držić tada još ne zna niti da je Francesco upoznat s njegovim prijedlogom, a kamoli da je upravo njemu prepušten čitav slučaj.⁴² Sve ovo daje naslutiti da Držić do 23. srpnja nije dobio nikakav konkretan odgovor. Stvari kao da su se pokrenule tek nakon toga: vjerojatno negdje oko ovog vremena Concino je Vinti rekao kako bi ga Držić trebao potražiti, a to je Vinta ubrzo, no očito poslije 23. srpnja, Držiću i prenio. Potom je Držić napisao još jedno, danas nepoznato pismo Cosimu, na kraju kojega spominje kako je doznao da se treba sresti s Concinom.⁴³ To je pismo Držić donio na sastanak s Concinom koji prepričava u novopronađenu pismu i tada ga predao Cosimovu tajniku. Na tom je sastanku Concino rekao Držiću kako Cosimo želi da se Držić sastane s knezom Francescom i kako je knez zadužen za njegov slučaj. Ubrzo nakon toga, 27. srpnja, Držić je napisao novopronađeno pismo u kojem je iznio svoju verziju razgovora te ga nepoznatim kanalom (Vinta? Concino?) poslao Cosimu. Concino kao da aludira na ovaj dokument kada

⁴² Držić vrlo neodređeno spominje Francescu da se njegovu ocu obratio *con una causa di qualche importanza*, a potom ga, očito ne znajući da se Francesco po novome bavi njegovim prijedlogom, moli da ga preporuči vojvodi Cosimu (M. Držić, *Djela*: 894).

⁴³ *L'ultima lettera mandai all'Eccellenza Vostra per mano del Concino suo segretario; nel fin della quale feci indender a quella come detto messer Bartolomeo Concino havea parlato a messer Francesco Vinta ch'io dovessi trovarlo...*

28/29. srpnja Cosimu javlja da mu prosljeđuje još jedno pismo "onog dubrovačkog svećenika." Moguće je da je potkraj srpnja ili početkom kolovoza održana i audijencija kod kneza Francesca, no o tome nema podataka. Nije poznato što se događalo tijekom kolovoza, a sigurnim se čini samo da Držić sve do kraja tog mjeseca nije dobio konačan odgovor na svoj prijedlog, čak ni negativan. Stoga 28. kolovoza piše svoje posljednje pismo, upućeno knezu Francescu, iz kojega se može zaključiti da, umoran od čekanja i u strahu za vlastiti život, kani otići iz Firence i vratiti se u Dubrovnik.

2.4. Stav Cosimova dvora prema Držićevu planu

Iako je nedvojbeno bilo kontakata i Držić je dospio čak i do praga firentinskog princa, sve ovo ne znači da su ga shvaćali ozbiljno. Čak i iz onih nekoliko usputnih bilješki o *prete Raueo*, stav medičejskog dvora prilično je jasan. Držićevi prijedlozi su "tlapnje" (*vanita*), "bajke" ili "brbljarije" (*cosa di novelle*), a Držić je netko tko govori "bez temelja" (*senza fondamento*). To što je Držićev slučaj predan knezu Francescu također ukazuje da se u Cosimovim očima nije radilo o stvari od prvorazredne važnosti. Štoviše, sudeći po nekim Držićevim opaskama, čini se da i sam osjeća da nije ostavio blistav dojam. To jasno pokazuju napomene iz novootkrivena pisma, poput onih "ako sam uspio izraziti svoju misao", "ako mi se vjeruje" ili pak naglašavanje da se Medici trebaju pouzdati u njegov "mjerodavni sud". Sama činjenica da Držić smatra potrebnim izložiti Cosimu svoju verziju razgovora s Concinom, uvjeravajući kako je na sva pitanja odgovorio "sa sigurnošću", upućuje na mogućnost da je svjestan kako nije bio pretjerano uvjerljiv te svojim pismom pokušava ublažiti možda nepovoljan Concinov izvještaj vojvodi i knezu. Izgleda da se ta nesigurnost s vremenom samo produbila, jer je pismo od 28. kolovoza pisano u sličnom tonu. Držić stalno ponavlja motiv svoje "nedostojnosti", uvjerava da su njegove namjere bile dobre, te se ispričava ako je "učinio kakav propust ili zgriješio prema Preuzvišenostima Vašim".

No, iako je načelni stav firentinske administracije jasan čak i iz ovo malo dokumenata, ipak treba imati na umu da odnos medičejaca prema Držićevu prijedlogu ne treba shvaćati ni odveć monolitno ni odveć statično. Drugim riječima, lako je moguće da su različiti akteri na različite načine reagirali na urotnički plan, a jednako tako njihov stav se zacijelo mijenjao tijekom vremena.

Iz oskudne dokumentacije moguće je tek vrlo spekulativno i fragmentarno rekonstruirati stavove nekih sudionika i načine na koje su se oni mijenjali. Čini

se da je baš Cosimo, usprkos općem skepticizmu, barem u srpnju “gurao” Držićev slučaj. Za početak, Cosimo je taj koji uopće reagira na urotnička pisma, iako ubrzo, očito ne odviše impresioniran čitavim prijedlogom, stvar predaje princu Francescu. Potom je ponovno Cosimo taj koji na Concinov izvještaj o negativnom prinčevu dojmu odgovara da se načelno slaže, no ipak “nije na odmet sve čuti.” Firentinski vojvoda, vjerojatno baš u ime te maksime, uskoro inicira sastanak Držića sa knezom, a možda i onaj s Concinom. Teško je sa sigurnošću rekonstruirati kakav je dojam Držić ostavio na sastanku s Concinom, no dosta otkriva Concinova napomena iz 28/29. srpnja o dubrovačkom svećeniku koji govori “bez temelja”, dok Cosimova napomena o “tlapnjama” sugerira da ni vojvoda nije bio zadovoljan novim Držićevim objašnjenjima. Stoga je moguće da je Concino - ili pak knez Francesco, ukoliko je sastanak s njime održan - potkraj srpnja konačno presudio Držićevim nadama. U prilog tome ne govore samo spomenuti komentari Concina i Cosima, nego i posljednje Držićevo pismo od 28. kolovoza, iz kojeg se stječe dojam da u zadnjih Držićevih mjesec dana u Firenci nije bilo nekih ozbiljnih kontakata, te stoga ni ozbiljnog interesa za njegov prijedlog.

No, dok je načelni stav medičejaca jasan, komunikacija između toskanskog vojvode i njegova tajnika ne otkriva mnogo o konkretnim razlozima za negativan dojam o Držiću. Objašnjenje za potcjenjivačke napomene u prepisci između Cosima i Concina možda treba tražiti drugdje - u Držićevu pismu od 27. srpnja. Naime, ponešto o razlozima skepticizma firentinske administracije sigurno se može dokučiti iz ona tri neugodna pitanja koja je Držiću postavio Concino.

Vjerojatno najvažnija stvar koja medičejce zanima i prva koju je Concino pitao jest: u čije ime Držić zapravo dolazi? Elementarna pretpostavka za svaki ozbiljan razgovor je razjasniti radi li se ovdje o usamljenu avanturistu ili zaista o predstavniku neke ozbiljne društvene grupe u Dubrovniku koja je sklona Cosimovoj zaštiti. A čini se da medičejski dvor - i to s dobrim razlozima - sumnja da Držić ima ozbiljno, ako ikakvo, političko zaleđe.

Prvo što je moglo pobuditi sumnje u utemeljenost Držićevih tvrdnji već je slika situacije u Dubrovniku koju izlaže u svojim pismima. Sudeći po Concinovoj napomeni o dubrovačkoj vlasti “koja nije na glasu kao slaba” i koja “drži do svoje vlasti”, slika Dubrovnik kao grada na rubu pobune, ugnjetavanog od dvadesetorice “luđaka”, bila je za medičejski dvor potpuna novost. Sumnje u utemeljenost Držićevih tvrdnji o raširenom nezadovoljstvu mogli su dodatno produbiti i neki detalji iz njegova urotničkog plana. Koliko god inzistirao da

dubrovački puk "od Boga moli samo jednu milost", a to je da ga se oslobodi od vlasti poslovičnih dvadesetak "nakaza", tvrdio da "će čitav puk smjesta pohitati da prihvati ovo dobro djelo" ili čak spominjao kako će svoje pristase pridružiti Cosimovim ljudima, Držić predlaže neke stvari koje su kod politički iskusnih čitača mogle izazvati sumnje što se tiče njegova društvenog zaleđa. Naime, ako doista dolazi u ime neke značajne društvene snage, većine pučanstva koja više ne može podnositi vlasteosku tiraniju, zašto traži da se obrat provede uglavnom uz pomoć Cosimovih ljudi? Jednako tako, ukoliko dubrovački puk jedva čeka oslobođenje, zašto su sastavni dio Držićeva plana drastične mjere kojima bi se stanovništvo potaklo na pobunu, počevši od eskomunikacije, preko prijetnji autoritetom španjolskog namjesnika Sicilije, čak do prijetnji paljenjem brodova onih "mlitavaca" koji se odbiju pridružiti? Konačno, zašto Držić, iako navodno dolazi u ime "bogatog puka" (*popolo denarioso*), traži financijsku pomoć od Cosima?⁴⁴

Sam je Držić u urotničkim pismima prilično nejasan kad govori o svojim suradnicima i istomišljenicima, što zacijelo nije pomoglo njegovu kredibilitetu u očima pragmatične medičejske vlasti. Naime, nije posve jasno u ime koje točno društvene skupine dolazi i na čiju pomoć zaista računa: radi li se o čitavom "narodu", o "mornarici", o "mladeži" ili pak o onih "dvije trećine" vlastele koji bi prihvatili pobunu. Ciničnu čitaču jasno je samo da većini ovih grupa, po Držiću, treba ozbiljno motiviranje za sudjelovanje u pothvatu. Što se tiče "naroda", za koji Držić čak kaže da je "nenaviknut na novotarije", njemu bi "veliku snagu i hrabrost" za upuštanje u pothvat dala tek eskomunikacija vladalaca. Slično je i s one dvije trećine nezadovoljne vlastele, koje bi se također u pothvat uključile tek nakon papinskog izopćenja.⁴⁵ Mornaricu, navodno sustavno ugnjetavanu, trebalo bi motivirati "lukavošću", a u krajnjem slučaju i već spomenutim mjerama od eskomunikacije do prijetnji paljenjem brodova.⁴⁶ Samo za mladež Držić ne predviđa posebne motivacijske mjere, no iz njegove formulacije "sva bi mladež prihvatila ove moje planove" čini se očitim kako niti mladež još nije svjesna svoje buduće uloge.⁴⁷ Sve u svemu, iz urotničkih

⁴⁴ Shvaćajući i sam da njegovo pretjerano oslanjanje na Cosima može izgledati sumnjivo, Držić ističe da je dubrovački puk "strašljiv i nevičan novinama pa se teško odlučuje". Opravdavajući traženje financijske pomoći, piše: "dovoljno poznajem raspoloženje sviju, ali sad se više ne smijem pouzdavati u to da ih dalje mogu iskušavati", što je moglo samo dodatno probuditi sumnje u entuzijazam njegovih navodnih sljedbenika (M. Držić, *Djela*: 30, 32).

⁴⁵ M. Držić, *Djela*: 28.

⁴⁶ M. Držić, *Djela*: 29.

⁴⁷ M. Držić, *Djela*: 24.

se pisama lako mogao steći dojam da je malen broj ljudi, ako itko, u Dubrovniku upoznat s Držićevim planovima te da on zapravo smatra kako bi dubrovačko stanovništvo bilo manje aktivan sudionik obrata, a više netko tko bi ga prihvatio kao *fait accompli*. Opravdanu sumnju da iza sebe nema ozbiljnu skupinu isto-mišljenika možda je najjasnije potvrdio njegov odgovor na direktno Concinovo pitanje u čije ime dolazi. Držić odgovara frazama o maksimalnoj utemeljenosti svoga prijedloga, općenitim razmatranjima o sredstvima i ciljevima, da bi na kraju uslijedilo nešto što pomalo zvuči kao priznanje: “ako mi se vjeruje, tajnost je napokon ono što će nam omogućiti pobjedu...”⁴⁸

Sudeći po drugom Concinovu pitanju o tome kako Držić misli s tako malo ljudi srušiti vlast koja nije na glasu kao slaba, medičeski dvor je vjerojatno bio prilično skeptičan i što se tiče taktičke provedivosti njegova plana. Zamjerke su mogle biti slične onima koje su već naveli neki moderni povjesničari. Doista, čitava organizacija državnog udara zamišljena je “djetinjasto s potpunim ignoriranjem stvarnih prilika” (Stulli).⁴⁹ Plan je bio odveć kompliciran i previše je toga moglo poći krivo. Politički iskusni čitači na Cosimovu dvoru mogli su se zapitati, na primjer, ne bi li oprezna dubrovačka vlast postala sumnjičava kad bi se veliki broj Toskanaca, očito profesionalnih, premda nenaoružanih vojnika, pojavio u Dubrovniku s prilično neodređenim izlikama; ne bi li ti

⁴⁸ Za neka razmišljanja o tome tko je iza Držića (ako itko) mogao stajati, vidi: J. Pupačić, »Pjesnik urotnik«: 180-181; 195; Jorjo Tadić, *Dubrovački portreti*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1948: 112-113; Bernard Stulli, »Oko političkih planova Marina Držića-Vidre.« *Mogućnosti* 6 (1959): 505-509; M. Ratković, »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku.«: 93-94; M. Rešetar, »Uvod.«: LXVII-LXVIII; R. Bogišić, *Držić sam na putu*: 259-264; Vinko Foretić, »O Marinu Držiću.« *Rad JAZU* 338 (1965): 99-104; Živko Jeličić, *Marin Držić pjesnik dubrovačke sirotinje*. Zagreb: Novo pokoljenje, 1950. Za nešto modificiran Jeličićev stav, vidi: Živko Jeličić, *Marin Držić Vidra*. Beograd: Nolit, 1958.

⁴⁹ Za neke ocjene Držićeva plana prevrata u Dubrovniku, vidi: B. Stulli, »Oko političkih planova Marina Držića-Vidre.«: 510. Rafo Bogišić, »Marin Držić pjesnik i urotnik.« *Krugovi* 7-8 (1958): 491; J. Tadić, *Dubrovački portreti*: 23; M. Rešetar, »Uvod.«: LXXII; I. Batistić, »Zavjerenička pisma Marina Držića.«: 24. Za detaljnu rekonstrukciju kako je prevrat po Držiću trebao izgledati, bez komentara o njegovoj taktičkoj provedivosti, vidi: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 99-105. S druge strane, koliko god u detaljima bio naivan, Držićev plan nedvojbeno odražava teorijsku političku literaturu epohe. Od opsežne literature vidi: Frano Čale, »Držić između filozofije i politike.«, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta, Liber, 1978: 193-220; Ž. Jeličić, *Marin Držić Vidra*; Leo Košuta, »Il mondo vero e il mondo rovescio in “Dundo Maroje” di Marino Darsa.« *Ricerche slavistiche* 12 (1964): 65-122. Opsežno o vezama između Držićeva književnog opusa, života i urotničkog finala, s referencama na stariju literaturu, vidi: Slobodan Prosperov Novak, *Planeta Držić. Ogled o vlasti*. Dubrovnik: Knjižnica Doma Marina Držića, 1996. Za neke zanimljive refleksije o Držiću, vidi i: Zdenka Janeković-Römer, »Autoritet ljubavi: samotnička misija Marina Držića za ljude nazbilj.« *Kolo* 2 (2006): 205-210.

vojnici, iako im ne bi bilo rečeno zašto su u Dubrovniku, ipak izvukli određene zaključke vidjevši veći broj svojih sunarodnjaka i poznanika u gradu te počeli govoriti o tome; tko jamči da bi kapetani i pukovnik, ne znajući što im je misija, povjerovali Držiću koji bi se pred njima pojavio s Cosimovim dokumentom; čak i da mu povjeruju, nije li ozbiljan organizacijski problem skupiti sve toskanske vojnike za naglu akciju a da se to u malome Dubrovniku ne primijeti; čak i da sve to uspije, tko jamči da će Držić zaista uspjeti nabaviti i podijeliti oružje gotovo stotini ljudi; a tek nakon svega toga, javlja se novi niz nesigurnosti vezanih uz predstojeći sukob s gradskim barabantima i pristašama vlastele... Držićev odgovor na Concinovo pitanje teško da je uklonio sumnje firentinskih vlasti. Naime, Držić se branio pozivanjem na nešto što u očima Cosimova dvora samo po sebi nije nimalo sigurno - na nezadovoljstvo dubrovačkog naroda, na to da su dubrovački vlastodršci navodno prisiljeni oslanjati se na neprijatelje "u vlastitu gnijezdu".

Konačno, sudeći po trećem Concinovu pitanju, moglo je biti sumnji u još jedan važan aspekt potencijalnog prevrata, koji Držić slabo pokriva u svojim pismima, a to je vanjskopolitička legitimacija uspostave Cosimove vlasti u Dubrovniku. Concino upozorava na realan scenarij koji Držić u svojim pismima ne spominje, a to je mogućnost da se nakon prevrata stvori snažna stranka izgnanika, vjerojatno prvenstveno vlastele, koja bi se mogla obratiti za pomoć moćnim susjedima Dubrovnika. Ovdje progovara traumatično firentinsko iskustvo, stoljeća sukoba s raznim strankama prognanih iz grada (*fuorusciti*), poput moćne dinastije Strozzi koja je za Cosimove vladavine predstavljala jednu od najvećih prijetnji novom medičejskom režimu.⁵⁰ I sam Dubrovnik je, mada u manjoj mjeri, imao takvih iskustava, na primjer s izgnanom braćom Bucignolo koja su, uz pokroviteljstvo habsburškog nadvojvode Ferdinanda, uzrokovala ozbiljne probleme dubrovačkim vlastima, što je sigurno i sam Držić znao. Teško je reći koliko je Concinu i čitavoj administraciji bio uvjerljiv Držićev odgovor da se Dubrovčani nikada ne bi obratili Turcima ili Venecijancima te da će se zapravo "plašljiva" vlastela na kraju pomiriti s novim poretkom. Čak i ako jest, problem je bio mnogo dublji.

Naime, ako se i ne stvori grupacija političkih nezadovoljnika izvan grada, ostaje pitanje kako bi važne mediteranske sile prihvatile novonastalu situaciju u Dubrovniku. Jedinu moćni susjed Dubrovnika čiju reakciju Držić u svojim pismima ozbiljno razmatra, Osmansko je Carstvo, za koje tvrdi da će prihvatiti

⁵⁰ O obiteji Strozzi i Cosimu, vidi: I. Domenichini, *Alle origini del principato cosimiano*: 18-22.

novu vlast ako se Turcima jasno da do znanja da se dubrovački odnos spram Carstva u bitnome ne mijenja, te da će grad i dalje plaćati uobičajeni danak. Ipak, pitanje je koliko je ovo bilo uvjerljivo Cosimovu dvoru s obzirom na odnose toskanskog vojvodstva s Osmanlijama. Naime, Cosimo nije samo nedvojbeno jedan od ključnih ljudi u “imperijalnoj federaciji” Filipa II., glavnog neprijatelja Osmanskog Carstva, nego je i sve angažiraniji u njenim sukobima s Turcima. Toskanski vojvoda 1562. godine osniva križarski red sv. Stjepana, koji je s Osmanlijama u stanju neprekidnog rata na Mediteranu, 1565. godine šalje trupe i inženjere u pomoć opsjednutoj Malti i time pridonosi turskom porazu, a upravo u ljeto 1566. godine šalje snažan kontigent firentinske vojske u Ugarsku kao pomoć caru Maksimilijanu II. protiv nadolazeće osmanske ofenzive. Rezultat ovog protuturskog angažmana bio je da upravo 1565/6. odnosi Toskane i Osmanskog Carstva dosežu jednu od svojih najnižih točaka, jer zbog Cosimove pomoć Malti Turci ukidaju niz starih firentinskih privilegija i više ne dopuštaju da Firenca ima svog baila u Istanbulu, što spominje i sam Držić. Iz svih ovih razloga bilo je više no opravdano sumnjati u Držićeve tvrdnje da bi Turci pred svojim vratima prihvatili vlast jednog španjolskog satelita i bliskog papinskog saveznika, koji posljednjih godina revno sudjeluje u svakom ratnom pothvatu usmjerenom protiv njih i kojega su upravo ubrojili među neprijateljske države.⁵¹

No, čak i ako su bili spremni prihvatiti Držićeva uvjerenja što se Turaka tiče, medičejci su bili svjesni da se ne smije zaboraviti još jedan važan faktor na Jadranu, a to je Venecija, koju Concino također spominje. Mleci, s kojima je Cosimo u hladnim odnosima, sigurno ne bi bili oduševljeni da se na istočnoj obali Jadrana uspostavi vlast toskanskog vojvode. Uspostava makar i indirektno španjolske vlasti na istočnoj obali Jadrana zaista zvuči kao ostvarenje mletačke geopolitičke noćne more: situacije u kojoj, za venecijanski ukus ionako odveć moćan, španjolski imperij stječe kontrolu nad obje obale onoga što se s ponosom naziva “mletačkim zaljevom”.⁵²

Konačno, iako Concino to ne spominje, na medičejskom je dvoru moglo biti dvojbi i što se tiče reakcija pape i španjolskoga kralja na eventualni toskanski

⁵¹ Za odnose Firentinskog Vojvodstva i Osmanskog Carstva u ovom periodu, vidi: Giorgio Spini, »Il principato dei Medici e il sistema degli stati europei del cinquecento.«, u: *Firenze e la Toscana dei Medici nell'Europa del '500*, sv. I. Firenze: L. S. Olschki, 1983: 188-189; 194-197. Za Držićeve stavove o Turcima, vidi: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 72-76.

⁵² O tome da Venecija sigurno ne bi dopustila toskansku vlast u Dalmaciji, vidi i: J. Tadić, *Dubrovački portreti*: 123.

protektorat nad Dubrovnikom. Iako novi papa nije bio Cosimov kandidat na konklavi u prosincu 1565., Pio V. je od početka svog pontifikata u dobrim odnosima s toskanskim vojvodom. Cosimo se sa svoje strane baš u ovom razdoblju silno trudi osigurati da tako i ostane. Svjestan da se španjolskom pritisku može oduprijeti samo najužim savezništvom s papom, Cosimo je čvrsto na liniji katoličke reforme, spreman ispuniti gotovo svaku želju Rima, što pokazuje i poznati slučaj firentinskog "heretika" Pietra Carnesecchija, kojega, iako mu je bio štíćenik i čak prijatelj, bez pogovora predaje inkviziciji upravo u ljeto 1566. Drugim riječima, pitanje je bi li Cosimo bio voljan riskirati još uvijek krhko savezništvo s novim papom upuštanjem u dubrovačku avanturu, koja može izgledati kao neprovocirana agresija na prijateljsku katoličku državu s kojom je Rim također u poslovično dobrim odnosima.⁵³

Problem se još akutnije postavljao što se tiče španjolskog dvora. Iako je Cosimo jedan od španjolskih saveznika, ili štíćenika - ovisno o kutu gledanja - to nije nužno značilo da se na sve veće ambicije toskanskog vojvode u Madridu gleda sa simpatijama. Naprotiv, španjolski dvor svojim periodičnim intervencijama u firentinske poslove uglavnom ide protiv Cosimovih interesa, pokušavajući spriječiti jačanje sve samostalnije Toskane. U medičejskoj administraciji sigurno je još uvijek bilo živo neugodno sjećanje na situaciju iz 1564., kada je Filip II. osobnom intervencijom prisilio Cosima da se odrekne krune Korzike koju su mu ponudili pobunjenici protiv denoveške vlasti na tom otoku. To nije bio usamljen slučaj: gotovo identična stvar ponovit će se i 1567. nakon još jedne pobune na Korzici, a Cosimovo stjecanje titule velikog vojvode uz papinsku pomoć nekoliko godina kasnije (1569.) dovest će do ruba direktne španjolske vojne intervencije. Sve u svemu, bilo je ozbiljnih razloga za brigu oko toga kako bi španjolski dvor prihvatio uspostavu Cosimove vlasti u Dubrovniku koji ne samo da je Španjolcima iznimno koristan baš takav kakav jest, nego ga se smatra - premda neformalnim - španjolskim protektoratom. Ukratko, čak i da sve drugo pođe po planu, postojali su više no opravdani razlozi za strah da će se Cosimu ponoviti Korzika.⁵⁴

⁵³ O izvrsnim odnosima Cosima s papama u pedesetim i šezdesetim godinama, vidi: G. Spini, »Il principato«: 191-193; Riguccio Galuzzi, *Istoria del granducato di Toscana sotto il Governo della Casa Medici*, sv. 2. Firenze: Cambiagi, 1781: 76, 80; Massimo Griffo, *Firenze tra Francia e Spagna (1492-1574)*. Milano: Camunia, 1992: 429-433; F. Diaz, *Il Granducato*: 187-188.

⁵⁴ G. Spini, »Il principato«: 177-216. O vanjskopolitičkoj recepciji eventualnog prevrata u Dubrovniku, vidi: M. Ratković, »O Držićevu pokušaju prevrata u Dubrovniku.«: 94, 97; za prilično optimističnu rekonstrukciju mogućeg papinskog i španjolskog stava spram toskanskog protektorata u Dubrovniku: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 104-105.

2.5. *Stvari koje su "otežale naš položaj": Držićeve opaske o firentinskom bailu, sudbini Hiosa i smrti Pija IV.*

Osim što omogućavaju okvirnu rekonstrukciju stava firentinskih vlasti prema Držićevom urotničkom planu, ovi dosad nepoznati dokumenti bacaju novo svjetlo i na Držićevo razumijevanje vlastita političkog projekta. Naime, u pismu od 27. srpnja Držić se osvrće na nekoliko važnih događaja koji po njemu otežavaju provedbu prevrata u Dubrovniku. Radi se o smrti Pape Pija IV., o "slučaju" (*caso*) đenoveškog otoka Hiosa i o povlačenju Cosimova baila iz Istambula.

Bez ikakve dvojbe, činjenica da je Cosimov diplomatski predstavnik povučen iz Istambula bila je iznimno loša vijest po Držićeve planove. Iako odnosi Toskane i Turaka nisu ni prije bili osobito dobri, ipak je postojala nada da bi, uz spretnu dubrovačku diplomaciju, i firentinski bailo mogao pripomoći da Carstvo prihvati prevrat u Dubrovniku. Ipak, po Držiću, čak ni činjenica da Turci, zbog Cosimove vojne pomoći Malti 1565., odnedavno Toskanu smatraju neprijateljskom državom i zato je zakidaju za njena diplomatskog predstavnika, nije nepremostiv problem.⁵⁵ On dva puta navodi primjer Đenovežana koji su, iako su ratovali s Turcima, dugo uspijevali vladati egejskim Hiosom.⁵⁶ No ovaj je primjer, s obzirom na recentne vijesti s Levanta, bio prilično neuvjerljiv, gotovo neumjesan. Štoviše, Držić je tu na rubu kontradikcije, jer i sam nekoliko puta sudbinu Hiosa u proljeće 1566., onaj *caso di Scio*, navodi kao ozbiljnu prepreku ostvarenju prevrata u Dubrovniku.

Kako bi se razumjelo zašto je "slučaj Hiosa" toliko važan u Držićevoj argumentaciji valja uzeti u obzir najširi mediteranski kontekst u ljeto 1566. godine. Točnije rečeno, da bi se doista razumjelo Držićeve riječi, a i odnos firentinskih vlasti prema njemu, treba minuciozno rekonstruirati ono što su akteri urotničke epizode mogli znati o dramatičnoj sudbini tog egejskog otoka i o različitim spekulacijama koje je ona izazvala. Naime, baš tijekom lipnja i srpnja, kada Držić stupa u kontakte s medičejskim dvorom, s Levanta stižu

⁵⁵ Za povlačenje firentinskog baila iz Istambula, vidi: G. Spini, »Il principato«: 197. Nisam uspio pronaći više podataka o ovom slučaju.

⁵⁶ *...pur sendo i Genovesi nemici di Turchi governarono la isola de Scio molto tempo; Il caso de Scio ancho ha dato non so che da esser piu destro in cio; Niente di manco li nostri son simili a Maunesi la superbia di quali; et il loro mal governo hanno dato in man di Turchi quella isola christiana la quale i Genovesi mantener libera, nel' ardor di guerra, fra loro et i Turchi lungamente...* Držić ovdje kao da sugerira kako je od loših odnosa Cosima s Turcima za opstanak Dubrovnik daleko opasnija oholost dubrovačke vlastele.

proturječne i alarmantne glasine o pomorskim operacijama Osmanskog Carstva, glasine u kojima se, uz Hios, sve češće spominje baš - Dubrovnik.

Iako je u proljeće 1566. polako postajalo jasno da će glavni turski udar te godine uslijediti u Ugarskoj, a ne na Mediteranu, kako se do tada mislilo, već koncem travnja i u svibnju na Zapad stižu dramatične vijesti o sudbini đeno-veškog Hiosa. Koliko god se međusobno razlikovale u detaljima, sve se glasine slažu u tome da je turska flota sredinom travnja na prijevaru osvojila ovaj đenoveški otok, koji je dotad bio haračar Osmanskog Carstva, i pretvorila ga u sandžak, a članove vladajuće obitelji Giustiniani odvela u zarobljeništvo.⁵⁷ Uslijedila su različita nagađanja o tome koje je sljedeće odredište turske armade, o čijoj veličini još uvijek nema pouzdanih podataka. S vremenom je postalo jasno da Turci neće udariti na Maltu, kako se pretpostavljalo, nego da je njihovo najizglednije odredište - Jadransko more. Čak i prije slučaja s Hiosom, u jednom se pismu s Levanta, datiranom 9. veljače i upućenom u Genovu, upozoravalo da će osmanska flota ove godine ući u Jadran i prodrijeti sve do habsburške Rijeke.⁵⁸ Početkom svibnja se s Cipra španjolskome dvoru javljalo da Turci planiraju ući u Jadran, što se u to vrijeme znalo i u Dubrovniku.⁵⁹ Početkom ljeta to je bilo sve izvjesnije, jer se u lipnju iz nekoliko izvora u južnoj Italiji saznalo da je turska flota u blizini Krfa i Valone, a konačno je sredinom srpnja stigla definitivna potvrda da su Turci uplovili u Jadransko more.⁶⁰

Sve u svemu, otprilike u vrijeme kada se Držić javlja u Firenci na Zapad stižu dramatične vijesti da je turska flota osvojila Hios, dotadašnjeg haračara Carstva, a potom i da ista flota nastavlja prema Jadranu. Na temelju ovih dviju informacija nametao se alarmantan zaključak do kojeg su u ljeto 1566. godine došli mnogi promatrači na Mediteranu: Turci se spremaju učiniti Dubrovniku ono što su učinili Hiosu.⁶¹

⁵⁷ O događajima na Hiosu, vidi: William Miller, »The Genoese in Chios, 1346-1566.« *The English Historical Review* 119 (1915): 427-428; Theodore J. Bent, »The lords of Chios.« *The English Historical Review* 15 (1889): 479-480; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant*, knjiga IV. Philadelphia: American philosphical society, 1984: 894-899.

⁵⁸ Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*, sv. 2. Zagreb: Antibarbarus, 1998: 403.

⁵⁹ F. Braudel, *Sredozemlje*: 403; Za Dubrovnik, vidi: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 108.

⁶⁰ F. Braudel, *Sredozemlje*: 403; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 902-903.

⁶¹ Za ovu glasinu vidi: K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 903. Tadić spominje da Requesens, španjolski poslanik u Rimu, u svom pismu Filipu II. datiranom 13. kolovozom prenosi jednu možda izmišljenu no znakovitu anegdotu. Navodno je Piali-paša, zapovjednik turske flote, nakon što je kušao vino kojim su ga počastili dubrovački poslanici, prokomentirao da je iznenađen

Jedan od onih koji su do tog, ili barem sličnog zaključka došli, bio je i sam Držić. Već u pismu od 2. srpnja on apelira na Cosima govoreći da je Dubrovniku pomoć sada nužnija no ikad, “imajući na umu okrutnost koja se... događa s otokom Hiosom”, te naglašavajući da će Cosimova vlast možda “Turčina otkloniti od nakane da bilo kada snuje kakvo divljaštvo nad tim gradom”.⁶² Dok je nedvojbeno raspolagao osnovnim informacijama o sudbini Hiosa, nije sigurno je li Držić znao i za predstojeći ulazak turske flote u Jadran i glasine o Dubrovniku.⁶³ Čak i ako je znao za sve to, bilo je jasno da je prekasno da se prevratom spriječi eventualna turska intervencija u ljeto 1566. Stoga Držić samo povlači generalni zaključak: sudbinu Hiosa koristi da bi potaknuo Cosima na intervenciju u Dubrovniku, tvrdeći da će taj kršćanski grad, ukoliko se ne promijeni sadašnja nesposobna vlast, također kad-tad pasti pod Turke.⁶⁴ Ista se misao javlja i u novootkrivenom pismu, u kojemu Držić vuče direktnu paralelu između Dubrovnika i Hiosa, govoreći o sličnosti dubrovačke vlastele i denoveških Mauneza čija je “oholost i loše upravljanje” u turske ruke predala taj kršćanski otok.

Pomalo ironično, čini se da je baš ova alarmantna i pogrešna prognoza o turskom napadu na Dubrovnik bila jedna od rijetkih Držićevih tvrdnji u koje je medičejska vlast bila spremna povjerovati. U Firenci se tijekom ljeta pomno prate vijesti o kretanju turske flote, koje uglavnom stižu iz španjolske Sicilije. Prenoseći Cosimu jedan od takvih *avvisa* iz Mesine, datiran 19. srpnjem, Concino 29. srpnja piše kako se misli da se turska flota samo pretvarala da ide na Rijeku i Trst, a da joj je pravi cilj “učiniti Dubrovčanima isto što i Hiošanima.” Ispod tog Concinova teksta stoji kratak ali znakovit Cosimov

kako u Dubrovniku ima dobrog vina, sličnog onom s Hiosa. Je li se doista sam Piali-paša igrao sa tom neugodnom paralelom ili se radi o izmišljotini nekog od španjolskih obavještajaca nije presudno. U svakom slučaju, ova anegdota dobro ukazuje na to koliko je proširena i samorazumljiva bila analogija između Hiosa i Dubrovnika (Jorjo Tadić, *Španija i Dubrovnik u XVI veku*. Beograd: SKA, 1932: 94, bilj. 5). Svojevrsni odjek ovog straha za sudbinu Dubrovnika dogodio se u proljeće/ljeto 1568. kada na vijesti o isplovljavanju Turske flote papa i mnogi drugi u Rimu strahuju da se uputila osvojiti Dubrovnik (K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 918-919).

⁶² M. Držić, *Djela*: 23.

⁶³ Sudeći po njegovoj napomeni u pismu od 3. srpnja da su “17. lipnja iz Dubrovnika pisali”, očito je imao neke obavještajne kanale u tom gradu, te je moguće da je doista znao za dolazak turske armade (M. Držić, *Djela*: 32).

⁶⁴ M. Držić, *Djela*: 884, 888. Da je strah od Turaka jedan od važnih motiva Držićeve urote primjećuje J. Pupačić, »Pjesnik urotnik«: 190-191. I čak točno naslućuje da je Držić prije stupanja u urotničku akciju “bio uzbuđen bilo nekom neposrednom stvarnom opasnošću za daljnji opstanak i sigurnost Dubrovačke Republike...”

komentar: "ako ne sada, onda neki drugi put".⁶⁵ Ovo doista zvuči kao eho Držićevih riječi.

Činjenica da je Cosimo bio sklon vjerovati kako možda predstoji turska intervencija u Dubrovniku baca novo svjetlo na jedno zanimljivo pitanje. Naime, postaje jasnije zašto se Držića, usprkos ozbiljnim rezervama prema njegovu prijedlogu, u Firenci ipak sluša. U trenutku kada se on pojavio, medičejska administracija je sigurno znala za sudbinu Hiosa, vjerojatno i za spekulacije oko dolaska turske flote u Jadran, a možda i za prognoze o napadu na Dubrovnik. No, čak i ako alarmantnu analogiju između sudbine Hiosa i moguće sudbine Dubrovnika nisu čuli iz nekog drugog izvora, saznali su je već početkom srpnja od samog Držića. U takvoj situaciji zaista "nije na odmet sve čuti", doznati svaku vijest o tom gradu koji možda uskoro dospije u središte pažnje čitavog Mediterana. A osobito kad donositelj tih vijesti - koliko god neuvjerljivo - uporno tvrdi da "tamošnji puk" moli Boga za "samo jednu milost", a to je da se u Dubrovniku uspostavi protektorat Cosima I. Medicija.

Tim više jer je u srpnju 1566. razvoj situacije na Jadranu prilično neizvjestan. I to ne samo što se tiče sudbine Dubrovnika, nego i mogućih reakcija mediteranskih sila na turski ulazak u to more. Iako se čini da španjolski namjesnik Don Garcia, a ni njegov suveren Filip II., nisu bili odviše raspoloženi za napad na Turke, ipak su već nakon vijesti o padu Hiosa, u južnoj Italiji i na Siciliji počele obrambene i vojne pripreme: utvrđuju se obale, evakuira se stanovništvo, a u Messini se skupljaju galijske i trupe opozvane s Malte.⁶⁶ Čak i poslovično suzdržana Venecija, koja ljubazno povlači svoje galijske kad se

⁶⁵ Concino piše: *...perche l'Armata Turchesca ha finto d'andar à Fiume et Trieste, da che si truova in tanto disordine che non puo far effetto notabile, et si pensa che all'ultimo habbia da far il medesimo alli Raugai che alli Sciotti.* Cosimov komentar ispod: *se non ora altra volta...* (*Mediceo del Principato* filza 612, f. 256r). Pismo na koje se ovdje Concino poziva napisao je 19. srpnja iz Messine Alfonso Appiani d'Aragona Francesco I. Appiani donosi vijesti o turskoj floti koja navodno ide na Rijeku, no potkraj samog pisma spominje: *Questa matina è comparsa una fregata dalla volta di Levante per laquale s'intende che l'Armata habbia fatto finzione de andar à Fiume e si dubbita che vogli far a Ragugia quelltanto a fatto a Scio* (*Mediceo del Principato*, filza 522, f. 204r). Koliko su trajne i proširene bile glasine o mogućem napadu na Dubrovnik vidljivo je iz još jednog kasnijeg Appianijeva pisma od 28. srpnja upućenog vladaru Piombina Jakovu IV. Appianiju u kojem spominje kako je stigla još jedna fregata koja je donijela vijest da je turska flota krenula: *...alla volta di Castell nuovo, con resoluzione di andare à Fiume, ovvero à Ragugia; Ma più si dubbita che faccia à Ragugia quello che ha fatto à Scio* (*Mediceo del Principato* 522 f. 290r).

⁶⁶ K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 903.

turska flota približila Dubrovniku, uznemirena, u srpnju počinje naoružavati brodove.⁶⁷ Konačno, papa Pio V., nastavljajući križarske inicijative prisutne od samog početka njegova pontifikata, sve glasnije zagovara ligu kršćanskih vladara i zajednički napad na Turke. Ovo kulminira potkraj srpnja i početkom kolovoza, kad papa sa suzama u očima vodi nekoliko procesija za spas kršćanstva od Turaka i upućuje vatrene apele Don Garciji, pozivajući ga da iskoristi priliku i zajedno s Venecijom napadne tursku flotu u Jadranu.⁶⁸ Premda su politički iskusni promatrači na Cosimovu dvoru sigurno sumnjali da će se takav savez zaista i ostvariti, mogućnost da u Jadranu doista dođe do pomorskog rata i možda geopolitičkih promjena koje bi zahvatile Dubrovnik, nije se smjelo unaprijed isključiti. Treba imati na umu - kao što upozorava F. Braudel - da se ova situacija, koliko god na koncu njene posljedice ispale zanemarive, suvremenicima činila prilično dramatičnom.⁶⁹ Stoga je svaka informacija, makar dolazila i od čovjeka u čiji se kredibilitet sumnja, za firentinsku administraciju mogla biti važna.

Iako su se Medičejci s Držićem očito slagali oko implikacija koje je slučaj Hiosa imao na sudbinu Dubrovnik, nije jasno jesu li se slagali i s njegovim tumačenjem implikacija koje je taj događaj imao u provedbi planiranog prevrata. Sam Držić nije jasan, čak je i kontradiktoran u tom pitanju. Dok u prvom sačuvanom pismu od 2. srpnja spominje Hios kao poticaj na akciju, tvrdeći da ukazuje na izglednu sudbinu Dubrovnik, ukoliko se vlast ne promijeni, u kasnijim pismima uloga Hiosa se mijenja, štoviše postaje dijametralno suprotna. Taj "slučaj" postaje jednom od glavnih prepreka ostvarenju urotničkog plana.⁷⁰ Osobito je zbunjujuće to što se ova promjena stava dogodila preko noći. Dok u pismu od 2. srpnja Držić primjer Hiosa koristi kao dramatičan apel na akciju, već sutradan, u pismu od 3. srpnja govori da "Fortuna počinje pokazivati neke poteškoće" i precizira da, među ostalim, misli i na događaje vezane uz taj egejski otok. Sličnu stvar ponavlja i u pismu od 27. srpnja, napominjući da je "slučaj Hiosa" učinio nužnim da se pri provedbi prevrata "bude umješniji". Teško je ponuditi konačno objašnjenje odakle i zašto ovakva dramatična i

⁶⁷ Ludwig von Pastor, *Storia dei papi nel periodo della riforma e restaurazione cattolica: Pio V (1566-1572)*. Roma: Desclée, 1924: 514; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 904; F. Braudel, *Sredozemlje*: 405

⁶⁸ L. von Pastor, *Storia dei papi*: 513-514; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*: 904-905; F. Braudel, *Sredozemlje*: 405.

⁶⁹ F. Braudel, *Sredozemlje*: 405. Za faktografiju tog ljeta u Dubrovniku, vidi: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 107-109.

⁷⁰ Ovo je primijetio već V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 106.

naгла promjena stava. Jedno moguće objašnjenje otkriva se ako se način na koji Držić govori o Hiosu promotri zajedno s načinom na koji govori o još jednom događaju koji je navodno otežao prevrat u Dubrovniku, a to je smrt pape Pija IV.

Papa je u Držićevim planovima igrao ključnu ulogu kao saveznik u provedbi prevrata. Od njega se, kako Držić objašnjava 2. srpnja, očekivalo ono "prividno ili pravo" papinsko izopćenje koje je trebalo potaknuti puk "nenaviknut na novotarije" da se pridruži pobuni.⁷¹ Štoviše, Držić čak sugerira da Cosimo uredi da jedan od njegovih ljudi, vjerojatno crkveni velikodostojnik, od pape dobije "tajno ovlaštenje" protiv ekskomuniciranih i da u ime Crkve ode u Dubrovnik pretvarati se da pregovara s vlastelom, praćen s petnaest pouzdanih ljudi koji bi se pri prevratu pridružili ostalim Cosimovim vojnicima.⁷² Sve u svemu, Držić je papu - u čiju pomoć je, kako sam kaže, "mnogo polagao" - pretvorio u gotovo direktnog suučesnika u svom pothvatu.⁷³

Smrt Pija IV. u tom je pogledu doista bila velik problem. Za početak, Držić je možda znao da je baš Cosimo, uloživši goleme količine novca, osigurao izbor tog pape i da je s njime bio u najtješnjem savezništvu zbog čega se moglo računati da će surađivati pri provedbi prevrata.⁷⁴ Još važnije, Držić je smatrao da se na pomoć Pija IV. moglo računati zato što je taj papa, kako piše 27. srpnja, poznao dubrovačke vlastodršce "i bio na njih pravedno ogorčen" te "nije drugo želio nego da netko s dobrim razlogom nastupi protiv njih."

Giovanni Agnolo de' Medici, kasnije Pio IV., doista je poznao Dubrovčane, jer je od 1545. do 1553. bio dubrovački nadbiskup, iako jedan od mnogih koji su nosili tu titulu, a nikada nisu posjetili Dubrovnik. A "ogorčen" na vlastelu mogao je biti zbog svog sukoba s dubrovačkim vlastima nekoliko godina prije nego što je izabran za papu. Naime, iako su njegovi odnosi s Dubrovnikom u početku bili dobri, tako da se nakon promaknuća 1549. godine čak nazivao i "dubrovačkim kardinalom", jedan njegov potez 1553. izazvao je

⁷¹ O tom izopćenju, vidi: V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 102-104.

⁷² M. Držić, *Djela*: 29.

⁷³ M. Držić, *Djela*: 31.

⁷⁴ Mletački ambasador izvještava doslovce: *Non c'è dubbio che il duca di Firenze l'ha fatto papa (Le relazioni degli ambasciatori veneti al senato nel secolo decimosesto*, ur E. Albèri, serie 2a, knjiga IV, Firenze 1857: 60). Za taj izbor i Cosimov utjecaj, vidi: G. Spini, »Il principato«: 190-191. Inače, usprkos istom prezimenu Medici, papa i firentinski vojvoda nisu bili rođaci kao što se to ponekad piše. Giovanni Medici bio je iz milanske obitelji koja s firentinskim Medicijima nema nikakve veze.

ozbiljan skandal. Te se godine kardinal Medici odrekao titule dubrovačkog nadbiskupa u ime nekog Sebastijana Portico, kojega je papa uskoro i potvrdio na toj funkciji. Problem je nastao kad je dubrovačka vlast odlučno odbila prihvatiti to imenovanje, protestirajući što nije konzultirana i pozivajući se na sumnjivu reputaciju novog nadbiskupa. Uslijedio je dvogodišnji sukob između dubrovačkih vlasti i Medicija u kojem nijedna strana nije htjela popustiti, dok na koncu papa, da okonča stvar, nije spornog Portica imenovao biskupom Foligna. Kada je 1559. godine Pavao IV. umro, a kardinal Medici izabran za novog papu, dubrovačke vlasti zacijelo nisu bile oduševljene. Serafino Razzi piše da je puk na tu vijest reagirao s veseljem, no da Senat nije javno pokazao radost zbog “određene tjeskobe” (*certo timore*) i “nelagode” (*erubescenzia*) zbog prošlog sukoba oko Portica.⁷⁵

Govoreći o ovom slučaju, Razzi spominje još jedan važan detalj koji je mogao utjecati na formuliranje Držićeva urotničkog plana. Naime, navodno je papa, zbog upornog dubrovačkog odbijanja da prihvate kanonski imenovanog nadbiskupa, protiv Senata proglasio “užasno izopćenje” (*una terribile scomunica*), za koje su se vlasti pobrinule da nikada ne stigne do grada. S obzirom da je Držić očito nešto znao o sukobu s kardinalom Medicijem, ovaj detalj mu je lako mogao poslužiti kao inspiracija za ideju o ekskomunikaciji kojom je prevrat u Dubrovniku trebao započeti.⁷⁶

Doista, s obzirom na njegovu neugodnu prošlost s Dubrovnikom i na činjenicu da je bio najbliži saveznik toskanskog vojvode, Pio IV. se mogao činiti savršenim čovjekom za Držićeve planove. Ipak, postoji jedan ozbiljan problem. U trenutku kada Držić piše svoja urotnička pisma, Pio IV. je mrtav već nekih šest mjeseci. Umro je u prosincu 1565. godine i to je u srpnju 1566. već jako stara vijest. Zašto Držić uopće navodi tu činjenicu, čak je ponavlja, zaista je teško objasniti.

Postoje tri mogućnosti, od kojih nijedna nije osobito uvjerljiva. Prvo objašnjenje je benevolentna Foretićeva interpretacija da je iz spominjanja loših

⁷⁵ Za ovaj sukob vidi: Stjepan Krasić i Serafino Razzi *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.-XVI. stoljeća)*. Dubrovnik: Biskupski ordinarijat; Split: Crkva u svijetu, 1999: 138-141. Ipak, nastavlja Razzi, od ovog pape Dubrovčani nisu nikada, ni javno ni privatno čuli lošu riječ. Za ovo vidi i: Daniel Farlati i Jacobus Coleti, *Illyricum sacrum*, VI. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1800: 228-230; Seraphinus M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, ur. Stjepan Krasić, sv. 1. Zagreb: JAZU 1975: 39. Za pomoć pri snalaženju u Crijevićevu labirintu i u dubrovačkoj crkvenoj povijesti uopće zahvaljujem kolegi Relji Seferoviću.

⁷⁶ O ekskomunikaciji, vidi: S. Krasić i S. Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije*: 139.

posljedica smrti Pija IV. za urotu vidljivo "da je Držić već u godini 1565. pomišljao na prevrat".⁷⁷ Ukoliko se ovo objašnjenje prihvati, napomene o smrti Pija IV. u pismima od 3. i 27. srpnja zapravo su tek politička spekulacija o propuštenoj šansi, pomalo začudna i nepotrebna digresija koja se može pripisati općenito razbarušenom i "utopističkom" stilu Držića kao urotnika.

No, protiv ove interpretacije kao da govori Držićeva rečenica u pismu od 27. srpnja, u kojoj govori o tri stvari koje su "otežale našu situaciju nakon što se s tom molbom pojavih pred Vašom Preuzvišenosti" iza koje odmah slijedi napomena da se, među ostalim, radi i o smrti Pija IV. Ukoliko se prilično nedvosmislene Držićeve riječi shvate doslovno, čini se kao da želi reći da je Cosima kontaktirao, a ne samo pomišljao na to, i prije prosinca 1565. S druge strane, protiv ovoga govori Držićeva napomena u pismu od 28. kolovoza da je u Firenci proveo četiri mjeseca, dakle, počevši od svibnja 1566.⁷⁸ Krajnje spekulativno, Držića bi se od proturječnosti možda moglo spasiti pretpostavkom da je još 1565. stupio u neki kontakt - možda pismom - s Cosimom, a tek potom došao u Firencu u svibnju 1566. Sve u svemu, iako ovako napomene o smrti Pija IV. imaju više smisla nego u prvoj interpretaciji, posljedice ovog objašnjenja zaista su dalekosežne i teško ih je prihvatiti: potrebno je drastično promijeniti kronologiju urote i naveliko redefinirati ono što znamo o Držićevim vezama s Firencem.

Osim što je teško ovako drastičnu interpretaciju temeljiti na samo jednoj rečenici danoj nepreciznim jezikom urotničkih pisama, protiv nje govori još nešto: jedan detalj koji se otkriva pri pažljivijem čitanju Držićeva teksta i koji sugerira treće moguće objašnjenje. Naime, o smrti Pija IV. Držić počinje govoriti tek u pismu od 3. srpnja. U onom od 2. srpnja o njoj nema ni riječi, a Držić kao da računa na maksimalnu pomoć pape, jer razlaže da od Rima treba isposlovati ekskomunikaciju i ovlaštenje Crkve za Cosimova čovjeka koji bi otišao u Dubrovnik. Tek sutradan piše da "fortuna počinje pokazivati neke poteškoće" i navodi smrt Pija IV. kao problem, spominjući kako je mnogo polagao na njegovu pomoć. Još znakovitije, čini se da se Držićev odnos spram Crkve i njene uloge u prevratu promijenio preko noći. Dok je u pismu od 2. srpnja papa važan saveznik, već 3. srpnja Držić, inzistirajući na nužnoj tajnosti pothvata, piše kako "valja raditi tiho i potajno, najprije zbog Crkve, a i zbog

⁷⁷ V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 106.

⁷⁸ M. Držić, *Djela*: 34; 895.

obzira prema Turcima i Mlečanima”.⁷⁹ Mogućnost da je doista drastično promijenio stav prema Crkvi potvrđuje i činjenica da u pismima nakon 2. srpnja više ne spominje ni planiranu ekskomunikaciju ni Cosimova čovjeka kao papinskog poslanika u Dubrovniku.

Kako objasniti to da Držić smrt pape spominje tek 3. srpnja, dok u opširnom pismu od 2. srpnja nema ni najmanje aluzije na nju? Kako je 3. srpnja fortuna mogla smrću Pija IV. “početi” pokazivati teškoće ako je papa umro prije 6 mjeseci? Kako objasniti ovako naglu promjenu stava spram uloge Crkve, koja od saveznika postaje nekime pred kime treba sakriti urotnički pothvat?

Objašnjenje koje se nameće zbunjujuće je koliko i nevjerojatno: Držić je tek 2. ili 3. srpnja doznao da je Pio IV. mrtav. Urota je, čini se, zamišljena s njime na umu i on bi mogao biti taj, nažalost neimenovani, papa iz pisma od 2. srpnja na čiju pomoć Držić uvelike računa. To uvjerljivo objašnjava i začudnu činjenicu da Držić tako naglo, već dan nakon pisma od 2. srpnja, piše novo pismo Cosimu. Čini se kao da je iznenada došao do novih informacija i osjetio potrebu da reagira. Da se ozbiljan obrat u Držićevu promišljanju urote zaista dogodio negdje između 2. i 3. srpnja potvrđuje i već spomenuti slučaj Hiosa. Kao i s papom Pijem IV., tako se i s Hiosom, Držićev stav promijenio preko noći, jer je slučaj Hiosa od poticaja odjednom postao preprekom planiranu prevratu.

Što je moglo izazvati ovaj obrat teško je reći. Možda se dogodio neki razgovor (s Vintom? Pri predaji pisma od 2. srpnja?) u kojemu su Držiću priopćene dvije stvari. Prvo, da je Pio IV. mrtav i drugo da događaji oko Hiosa mogu predstavljati problem, jer ukazuju da Turci najoštrije kažnjavaju svaku

⁷⁹ Treba ipak napomenuti da se ova interpretacija o promjeni uloge Crkve bazira na tek jednom od mogućih tumačenja Držićeve rečenice: *In conclusione, Signore Duca, queste cose non si hanno mai da far con la trombetta, ma tacite e secrete, col principio della chiesa, per rispetto di Turchi e di Veneziani ancora* (M. Držić, *Djela*: 892). Iako je teško sa sigurnošću fiksirati smisao Držićevih riječi, najuvjerljivijim se čini gore naveden prijevod F. Čale (M. Držić, *Djela*: 32). Važno je napomenuti da i Batistić ovu rečenicu prevodi vrlo slično: “Napokon, gospodine vojvodo, ove stvari... ne treba rastrubiti, nego raditi muče i potajno. Najprije zbog crkve, a zatim i s obzirom na Turke i Mlečane.” (I. Batistić, »Zavjerenička pisma Marina Držića.«: 27). U bilješki Batistić ove riječi tumači na isti način kao što je sugerirano gore, naime kao da je Držić htio od crkve sakriti intrigu s anatemom, te da ovdje zapravo navodi tri najozbiljnija vanjska protivnika svoje akcije: Turke, Mlečane i papu. Ipak, smisao te rečenice možda može biti i da treba osobito paziti da dio plana vezan uz crkvu ostane tajan, a ne da ga treba sakriti od crkve. Najmanje uvjerljivom čini se treća, Foretićeva interpretacija po kojoj Držić ovdje “ističe da treba sve početi s crkvom, no odmah dodaje ali uz dužne obzire prema Turcima i Mlečićima” (V. Foretić, »O Marinu Držiću.«: 106).

promjenu politike svojih malih haračara. Ukoliko se pretpostavi da je Držić za smrt pape zaista saznao tek početkom srpnja, dobiva se dodatni razlog za medičeski skepticizam spram njega, jer se diskvalificirao ne samo taktičkim problemima u vezi svog plana, nego i na mnogo elementarnijoj razini. Što misliti o čovjeku, štoviše svećeniku, koji predlaže političku akciju visoke rizičnosti, a ne zna da je papa već šest mjeseci mrtav?

Nema uvjerljivog objašnjenja za zbnjujuće Držićeve izjave o Piju IV. i Hiosu. Od tri spomenute mogućnosti svaka je na svoj način nezadovoljavajuća. Prvo objašnjenje, tumačeći čitavu stvar kao nespretnu digresiju kojoj ne treba pridavati odveć veliko značenje, oslanja se na možda odviše eksploatiran motiv Držićeve "pjesničke fantazije" i umjetničke razbarušenosti. Glavni problem s tim objašnjenjem jest da se njime može objasniti baš sve; u ime jedne vrlo općenite kvalifikacije, ono zapravo ukida svaku ozbiljnu analizu Držićevih političkih planova. Drugo objašnjenje je problematično zato što se oslanja na jednu jedinu rečenicu - "nakon što sam se pojavio" - ionako nejasnog Držićeva jezika i na temelju tih nekoliko riječi dramatično mijenja kronologiju urote. Štoviše, protiv toga kao da govori jasnija Držićeva izjava da je u Firenci proveo četiri mjeseca, dakle, počevši od svibnja 1566. godine. Treće objašnjenje je svojevrsna radikalizacija prvog, jer sliku o Držiću kao smušenu i politički nesuvislu umjetniku-utopistu proteže do krajnjih razmjera. Iako nema dvojbe da je Držić bio daleko bolji komediograf no urotnik, teško je vjerovati da je bio baš toliko, upravo čuderno, neinformiran.

3. Zaključak

Riskirajući pretjerani optimizam, moglo bi se reći da najuzbudljivija posljedica novootkrivenih dokumenata zapravo uopće nije u tome što donose niz novih podataka o Držićevoj urotničkoj epizodi. Naime, činjenica da sada znamo da je Držić bio u kontaktu s firentinskom administracijom, koja je proizvodila goleme količine do danas sačuvanih dokumenata, otvara jednu krajnje uzbudljivu mogućnost. Uopće nije nezamislivo da među desecima tisuća pisama, memoranduma i relacija iz Cosimove epohe postoji još izvora o Držićevoj uroti. I to ne samo njegovih pisama, od kojih nam, sada je sigurno, nedostaju barem dva, nego i podataka o Držiću koji bi se mogli nalaziti u internoj korespondenciji medičeskog dvora, dakle, na mjestima za koja se dosad nije ni slutilo, a još manje gledalo.

Čak i ako se ova optimistična prognoza ne pokaže točnom, novi dokumenti sami po sebi imaju ozbiljne posljedice po dosadašnju sliku Držićeve urote. Za početak, otkrivaju da je Držić ipak bio nešto uspješniji urotnik no što se mislilo. Doduše, tek malo uspješniji, jer iako nije bio posve ignoriran, kako se dugo vjerovalo, ipak je očito da je medičejski dvor bio daleko od toga da ozbiljno razmatra njegov prijedlog. Držić je, čini se, bio zanimljiv prvenstveno kao osebujan izvor informacija o jednom važnom mediteranskom gradu s kojim Firenca ima intenzivne kontakte, štoviše, o gradu za koji je bilo moguće da uskoro postane tragičnom epizodom u velikom sukobu zapadnih sila i Osman-skog Carstva koji obilježava mediteransko 16. stoljeće.

Osim što otkrivaju ponešto o odnosu Cosimova dvora prema urotničkom planu, novi dokumenti također Držića oslobađaju iz svojevrsna socijalnog vakuuma u kojem je dosad stajao. Medičejski dvor prestaje biti apstraktnim subjektom, dobivajući ljudske konture. Jasnije su uloge kneza Francesca i onoga Vinte, sada više-manje sigurno identificiranog s Francescom Vintom, dok se u Držićevoj firentinskoj epizodi pojavljuje posve nov lik moćnog Bartolomea Concina. Sva ova imena važni su tragovi koji mogu omogućiti daljnju rekonstrukciju mreže Držićevih kontakata u Firenci, a ta pak rekonstrukcija može ponuditi posve neočekivane odgovore na šira pitanja vezana uz urotu.

Konačno, novo urotničko pismo baca dodatno svjetlo na Držićeve planove i njegova politička uvjerenja. Doduše, možda je ova ocjena promašena, jer novi podaci u konačnici kao da više zatamnjuju no što osvjetljaju Držićev lik.⁸⁰ Dok su neki detalji sada jasniji, primjerice zašto je Držić računao na pomoć Pija IV., a neki detalji čak novi, poput podatka o firentinskom bailu, Držićeva "objašnjenja" o Hiosu i napomene o smrti Pija IV. samo produbljuju neke stare dileme. Nagle promjene stavova još se mogu objasniti pretpostavkom o nekim susretima i stjecanju novih informacija, no mogućnost da Držić ne zna za papinu smrt mogla bi ponovno otvoriti stare rasprave o - ružno rečeno - njegovu mentalnom stanju u vrijeme urote, o njegovoj "metamorfozi" potkraj života, a time i važno pitanje o odnosu urote prema cjelini njegova života i djela.

Iako ovi dokumenti nedvojbeno razjašnjavaju neka pitanja, mnogi problemi vezani uz urotu ostaju i dalje otvoreni. U prvom redu, novi podaci ne kazuju

⁸⁰ Za višestoljetne mijene slike Marina Držića, vidi: Miroslav Pantić, »Četiri stoleća u potrazi za pravim likom Marina Držića.«, u: *Marin Držić 1508-1958*, ur. M. Pantić. Beograd: Srpska književna zadruga, 1958: 5-56, osobito 12-16; Vinko Foretić, »Razgovor o pristupanju k biografiji Marin Držića.« *Dubrovnik* 3 (1967): 65-90.

ništa o možda najvažnijem pitanju, a to je ono o istinskom motivu urote, o tome zašto se Držić odlučio na taj suludo smion poduhvat. Bez sigurnog odgovora ostaje i pitanje o eventualnim Držićevim suučesnicima u Dubrovniku i Firenci, o tome je li itko iza njega doista stajao. Konačno, s obzirom na mogući susret s knezom Francescom, sada se samo akutnije postavlja staro pitanje o raspletu urote, o tome iz kojih točno razloga Držić odlučuje otići iz Firence krajem kolovoza 1566.

Kao što ne nude odgovore na ova odavno postavljena pitanja, novi dokumenti isto tako ne mijenjaju ni opći zaključak o ishodu Držićeve urotičke epizode. Iako je dobro znao da se "vještinom svijet pobjeđuje", prešavši s teorije na djela Držić je uspio pobuditi određen interes, ali i ozbiljnu dozu sumnjičavosti, štoviše posprdnosti. Ne čini se da je u ijednom trenutku bio blizu da vladare Firence uvjeri u probitačnost svog prijedloga, da iskoristi njihovu moć za svoje svrhe. Ako je itko na koncu bio izmanipuliran, bio je to on. Stoga konačna bilanca urote ostaje ista. Držić nije uspio postati Pometom.

**“NO HARM IN HEARING IT ALL”:
MEDICEAN ATTITUDE TO THE CONSPIRACY
OF MARIN DRŽIĆ**

LOVRO KUNČEVIĆ

Summary

In the State Archives of Florence (Archivio di Stato di Firenze) the author has discovered an unknown letter in which Marin Držić elaborates his conspiracy, as well as certain comments on Držić traced in the correspondence of Duke Cosimo I Medici with his secretary, Bartolomeo Concino. The article affords transcriptions, translation and commentary of the documents, accompanied by a study which aims to interpret Držić's conspiracy in the light of newly discovered evidence. The recent find also sheds new light on the traditional interpretation of Držić's Florentine episode. The fact that Držić's plan was not ignored by the Medici government, as commonly believed until now, but became a matter of official consideration is ground-breaking. On the basis of newly found documents, the author attempts to reconstruct the chronology of Držić's contacts with some of the most influential figures of the Medici court, his social circle, as well as the attitude of the Medici administration towards his proposal. Additionally, drawing a parallel between the plotting contents of Držić's earlier discovered letters with the most recent find, the author suggests a different interpretation of some of the commonplaces in Držić's political opus.